

Azərbaycan
Tərcümə
Mərkəzi

Aydın

www.aydinyol.az

19 noyabr 2016-cı il № 41 (100) * Həftəlik ədəbi-ictimai qəzet * Qiyməti 30 qəpik

Yazı masası
arxasında şeir
yazmayan şair

İsa
İsmayilzadə

»»» səhifə 6

Fikrət
Sadıqın
son yazısı

»»» səhifə 7

Bir cümlədən
ibarət roman
mükafat aldı

Mayk
Makkormek

»»» səhifə 16

Səkkiz mərtəbəli abidənin doqquzuncu qatı

Qız qalasının görünməyən tərəfi

»»» səhifə 10

Macar şeirinin "tənhəliği"

»»» səhifə 8

Troya – mifin kəşf etdiyi tarix

»»» səhifə 14

ANONS

Tərcümə Mərkəzinin
"Çex-Azərbaycan
lüğəti" nəşr olundu

»»» səhifə 3

Mədəniyyət və İncəsənət
Universitetində
Musa Yaqubla görüş

»»» səhifə 3

Orfoqrafiya lüğətindən
çıxarılan sözlərin
təsnifatının davamı

»»» səhifə 4

Onları uçurumdan
qoruyaq

»»» səhifə 5

Səsli sənədli kinomuzun
ilk dövrü

»»» səhifə 9

İnsanların inanc yeri

»»» səhifə 11

Türk tarixinin öncülləri

»»» səhifə 12

Emil Zidarovun hekayəsi

»»» səhifə 13

Buninin şərəfinə

"Bunino" kəndi

»»» səhifə 16

Roulinqin əsəri əsasında
daha bir film

»»» səhifə 16

Dissident yazıçının qəbrini
75 il sonra tapıldı

»»» səhifə 16

Məşhur aktrisa esse yazdı

»»» səhifə 16

Noyabrın 16-da Heydər Əliyev Fondunun və AzərTAC-ın birgə təşkilatçılığı ilə Bakıda, Heydər Əliyev Mərkəzində Dünya Xəbər Agentliklərinin V Konqresinin, Asiya və Sakit Okean Ölkələri İnformasiya Agentlikləri Təşkilatının (OANA) XVI Baş Assambleyasının birgə açılış mərasimi keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev açılış mərasimində iştirak edib.

Dövlətimizin başçısı açılış mərasimində nitq söyləyib.

Sonra UNESCO-nun baş direktoru xanım İrina Bokovanın videomüraciəti nümayiş etdirilib.

UNESCO-nun baş direktorunun müavini Qetaçyu Enqida mərasimdə çıxış edib.

Daha sonra xatirə şəkli çəkdirilib.

Qısa fasilədən sonra açılış mərasimi çıxışlarla davam edib.

Dünya Xəbər Agentlikləri Konqresinin və Səudiyyə Ərəbistanının Səudiyyə Press Agentliyinin (SPA) prezidenti Abdullah bin Fəhd Əl-Hüseyn, OANA-nın prezidenti və Rusiyanın TASS agentliyinin baş direktoru Sergey Mixaylov, Avropa Xəbər Agentlikləri Alyansının (EANA) və İsveçin TT agentliyinin prezidenti Yonas Erikson, Ərəb Xəbər Agentlikləri Federasiyasının (FANA) prezidenti, Küveyt Xəbər Agentliyinin (KUNA) baş direktoru Şeyx Mübarək İbrahim Əl-Sabah,

Bakıda Dünya Xəbər Agentliklərinin V Konqresinin və OANA-nın XVI Baş Assambleyasının birgə açılış mərasimi keçirilib

AzərTAC-ın baş direktoru Aslan Aslanov, Dünya Xəbər Agentlikləri Konqresi Şurasının (NACO) prezidenti, Böyük Britaniyanın Press Association agentliyinin baş icraçı direktoru Klayv Marşal, Avstraliyanın "PwC" əyləncə və media şirkətinin redaktoru Meqan Brounlou tədbirdə çıxış ediblər.

Dünya Xəbər Agentliklərinin Bakı Konqresi işini sessiyalarla davam etdirib.

Azərbaycan noyabrın 16-dan etibarən üç gün ərzində nüfuzlu beynəlxalq media qurumlarının toplantılarına - Dünya Xəbər Agentliklərinin V Konqresinə, Asiya və Sakit Okean

Ölkələri İnformasiya Agentlikləri Təşkilatının (OANA) XVI Baş Assambleyasına və MDB Dövlət İnformasiya Agentlikləri Rəhbərləri Şurasının (İnformşura) XXII iclasına ev sahibliyi edib. Tədbirlərdə dünyanın 80 ölkəsindən informasiya siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirən 190-a yaxın xəbər agentliyinin rəhbərləri və təmsilçiləri, media üzrə beynəlxalq ekspertlər, BMT - UNESCO-nun rəsmi nümayəndəsi, həmçinin regional media qurumlarının əməkdaşları iştirak ediblər. Konqresdə dünyanın bütün qitələrindən xəbər agentlikləri təmsil olunub. Belə ki, Bakıya

Asiyanın 31 ölkəsindən 39 agentliyin 77 nümayəndəsi, Avropanın 23 ölkəsindən 30 agentliyin 51 təmsilçisi, Afrika qitəsinin 16 ölkəsindən 16 agentliyin 25 nümayəndəsi, Amerika qitəsinin 7 ölkəsindən 9 agentliyin 17 əməkdaşı, habelə Avstraliyanın 3 agentliyini təmsil edən 4 nümayəndə gəlib.

Devizi "Xəbər agentlikləri üçün yeni çağırışlar" olan Konqresin sessiyalarında "Xəbər istehlakının gələcəyi", "Xəbər agentlikləri - yeni texnologiyaların və sosial medianın çağırışları və imkanları", "Xəbər agentliklərinin innovasiyası", "Multimedianın gələcəyi üçün jurnalistlərin təlimi",

"Jurnalistlərin missiyasının qorunması: azadlıq, çıxış imkanı, təhlükəsizlik və münaqişə zonaları" kimi aktual mövzularda diskussiyalar aparılıb, yeni minillikdə sürətli transformasiyaya məruz qalan jurnalistikanın problemləri, xəbər agentlikləri ilə sosial medianın müxtəlif platformaları arasında əməkdaşlıq formaları müzakirə edilib.

Sessiyalarda beynəlxalq media qurumlarının - Dünya Konqresinin, OANA-nın, EANA-nın, FANA-nın prezidentləri, Associated Press, Reuters, Sinxua, Anadolu, TASS, France Press, Press Association, EFE, Yonhap, Kyodo, TT, SPA, BTA, AAP, İRNA, DPA, Notimex, ATPE və digər nüfuzlu informasiya agentliklərinin, "Los-Anjeles Times" qəzetinin, "Al Arabiya" televiziya rəhbərləri, "Tripod Advisors", "News Corp", "PwC", "Axel Springer", "Stibo Accelerator" aparıcı media şirkətlərinin mütəxəssisləri məruzələrlə çıxış ediblər.

Konqresdə iştirakçı agentliklərin "Xəbər", "Bayramlar" və "İdman" mövzularında 600-ə yaxın ən yaxşı fotosəkillərindən ibarət albom təqdim olunub. Fotoalbom Heydər Əliyev Fondunun və Bakı Media Mərkəzinin dəstəyi ilə nəfis tərtibatda nəşr edilib.

Noyabrın 15-də İDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyeva "Qafqaz Təbiəti Mərkəzi" Muxtar Qeyri-Kommersiya Təşkilatının Moskva şəhərində yerləşən baş qərargahında təşkilatın baş direktoru Renata Şuşayte ilə görüşüb.

R.Şuşayte rəhbərlik etdiyi təşkilatın fəaliyyəti və gələcək planları barədə məlumat verib. Bildirib ki, "Şimali Qafqaz təbiətinin qorunması və mühafizəsi Mərkəzi" Muxtar Qeyri-Kommersiya Təşkilatı ("Qafqaz Təbiəti Mərkəzi" MQKT) "Şimali Qafqaz Kurortları" Səhmdar Cəmiyyəti tərəfindən yaradılıb.

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi
Baş redaktor: Yaşar Əliyev
İcraçı direktor: Bəhlul Seyfəddinoğlu
Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülrəhmanlı, Salam Sarvan, Elmin Nuri, Nərin Güllü Əliyeva
Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.
"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub.
Tiraj: 1250. **Sifariş:** 3285
Ünvan: Bakı, Topçubaşov küç. 74.
Telefon: 595 16 05.
E-mail: aydinyol.az@gmail.com
Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib.
Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

İDEA İctimai Birliyi və "Qafqaz Təbiəti Mərkəzi" arasında əməkdaşlıq sazişi imzalanıb

"Qafqaz Təbiəti Mərkəzi" MQKT-nin məqsədi Şimali Qafqazın təbiətinin resurslarının qorunmasına, artırılmasına və mühafizəsinə, Şimali Qafqaz Federal Dairəsində ekoloji təşəbbüslərin dəstəklənməsi, Şimali Qafqazın flora və faunasının nadir və yox olma təhlükəsi ilə üzləşən növlərinin qorunması üzrə təbiətin mühafizəsi layihələrinin reallaşdırılmasına yönələn layihələri sistemli olaraq həyata keçirməkdir.

Mərkəzin başlıca layihələrindən biri - "Qafqazda Ön Asiya bəbirinin bərpası (reintroduksiya) üzrə proqram"

Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin təşəbbüsü ilə 2007-ci ildən reallaşdırılır. Proqramın inkişafı məqsədilə Soçi Milli Parkında Qafqazda Bəbirin Bərpası Mərkəzi inşa olunub.

Leyla Əliyeva öz növbəsində İDEA-nın Qafqazın nadir heyvan növlərinin mühafizəsi layihələrindən, o cümlədən "Qafqazın Böyük Beşliyi" proqramı barədə danışıb. O, 2016-cı ilin iyun ayında Soçi Milli Parkına səfərini xatırlayaraq, burada yaradılmış Qafqazda Bəbirin Bərpası Mərkəzinin fəaliyyətini müsbət qiymətləndirib.

Qeyd olunan Mərkəz Qafqazın nadir heyvan növü olan bəbirin populyasiyası üzrə bir təsisatdır. Leyla Əliyeva Qafqaz faunasının mühafizəsinin səmərəliliyinin artırılması baxımından İDEA və "Qafqaz Təbiəti Mərkəzi"nin səylərinin birləşdirilməsinin əhəmiyyətini qeyd edib.

Görüşdə İDEA İctimai Birliyi və "Qafqaz Təbiəti Mərkəzi" MQKT arasında əməkdaşlıq sazişi imzalanıb. Saziş əsasən tərəflər arasında Qafqaz bəbirinin mühafizəsi və sayının artırılması sahəsində birgə fəaliyyət istiqamətləri müəyyən olunub.

Tərəflər aktual regional ekoloji məsələləri, o cümlədən sərhədyanı ərazilərdə təbiətin qorunması və ictimaiyyətin maarifləndirilməsini, zübrlərin Qafqaza reintroduksiyası və onların sayının artırılması, Xəzər suitisinin mühafizəsi və Qafqazda eko-turizmin təşviqi sahələrində əməkdaşlıq perspektivlərini, həmçinin Rusiyada yaşayan azərbaycanlı gənclərin "2017 - Ekologiya ili" çərçivəsində həyata keçiriləcək ekoloji layihələrdə iştirakını müzakirə ediblər.

“TEAS Press” TÜYAP-ın Beynəlxalq Kitab Sərgisində

Otuz beşinci TÜYAP İstanbul Beynəlxalq Kitab Sərgisi ötən həftənin şənbə günü qapılarını kitabsevərlərin üzünə açıb. Təxminən 550 min nəfər ziyarətçinin baş çəkməsi gözlənilən sərgiyə iştirakçı qismində 543 yerli və 24 xarici təşkilat, habelə 70 qeyri-hökumət təşkilatı qatılıb.

AzərTAc xəbər verir ki, builki sərginin ən böyük yeniliklərindən biri də Azərbaycanın TEAS Press nəşriyyat evinin “Hep kitab” və “TEAS Press” adlı markalarının təqdim edilməsi olub.

Şirkət sərgidə “TEAS Press” və “Hep kitab” markası altında iki stendlə təmsil olunub. Sərgidə “TEAS Press” markası ilə 60 adda yeni yardımçı tədris kitabları təqdim edilib.

Uzun illər ərzində “Doğan Kitap”ın yayım müdiri olmuş Deniz Yüce Başarının rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərən “TEAS Press”in alt markası “Hep kitab” isə sərgidə 12 yeni kitabla təmsil olunub. 2-ci salonda sərgilənən bu kitablar yerli mətbuatda və oxucu kütləsində böyük maraq doğurub.

Noyabrın 20-dək davam edəcək sərgidə TEAS Press nəşriyyat evinin öz məhsullarında yenidən təqdim etdiyi “Termotestlə İsit Ögən” (“Termotestlə isit, öyrən”) və “Karekodla Okut Ögən” (“QR-kodu oxut, öyrən”) texnologiyaları da ziyarətçilərin və mütəxəssislərin diqqətini cəlb edib.

Türkiyənin tanınmış mədəniyyət və incəsənət xadimi, TÜYAP Mədəniyyət Sərgilərinin baş müşaviri, “Hürriyyət” qəzetinin məşhur yazarlarından biri Doğan Hızlan da “Hep kitab” stendini ziyarət edənlər arasında olub. Doğan Hızlan kitabları çox bəyəndiyini söyləyərək nəşriyyatın redaksiya heyətinə uğurlar arzulayıb.

Türkiyənin bir çox aparıcı kütləvi informasiya vasitələri – telekanallar, jurnallar, qəzetlər, habelə mədəniyyət mövzusunda yazan jurnalistlər də “Hep kitab” stendinə xüsusi maraq göstərirlər.

“Milliyet Sanat Dergisi”, “Dünya” qəzetinin “Kitab əlavəsi”, “Hürriyyət” qəzetinin “Kitab əlavəsi”, eləcə də “Hürriyyət” qəzetinin köşə yazarı Yalçın Bayer öz müəllif yazısında “Hep kitab”dan bəhs ediblər. Bundan əlavə, “Medya Tava”, “Edebiyat Haber”, “Artfulliving” internet saytları öz xəbər bülletenlərində “TEAS Press”in fəaliyyətinə xüsusi yer ayırıblar.

“Əli və Nino” filmi Nyu-York tamaşaçılarını heyran edib

Nyu-York şəhərində yazıçı Qurban Səidin dünyada bestseller olan eyniadlı romanı əsasında Azərbaycanca çəkilən “Əli və Nino” bədii filminin premyerası olub. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın layihə rəhbəri və icraçı prodüseri olduğu bu ekran əsərinin premyerası Nyu-Yorkun məşhur “Sunshine” kinoteatrında keçirilib.

Tədbirdə çıxış edən filmin prodüseri Kris Tikye dözümlülük və multikulturalizmin dövrümüzün və günümüzün ən aktual məsələlərindən biri olduğunu vurğulayıb, “Əli və Nino” filminin bu mövzuda cəmiyyətə, insanlara əhəmiyyətli mesaj göndərdiyini bildirib. Kris Tikye filmin ərsəyə gəlməsində Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın xüsusi rolunu qeyd edib. Onun sözlərinə görə Leyla Əliyevanın güclü Azərbaycan kimliyi və dərin Vətən sevgisi bu filmin reallığa çevrilməsinə və uğurlu alınmasına mühüm töhfə vermiş faktorlardandır.

Tədbirə kino industriyasının dünyaca məşhur simalarından olan Kris Tikyedən başqa, filmə Əli rolunu canlandıran

Adam Bakri və Mendi Petinkin də xüsusi qonaq qismində qatılıblar. Adam Bakri nümayişdən əvvəl çıxış edərək “Əli və Nino” filminin fərqli yerlərdən olan fərqli insanları bir araya gətirən güclü sevgi hekayəsi olduğunu bildirib.

Premyera da Azərbaycanın ABŞ-dakı səfiri Elin Süleymanov da çıxış edərək Qurban Səidin müəllifi olduğu bu əsərinin həm ölkəmizin, həm də bölgəmizin tarixinin və mədəniyyətinin olduqca vacib hissəsini əks etdirdiyini vurğulayıb. Həmçinin Elin Süleymanov qeyd edib ki, mədəni irsimizin mühüm parçalarından biri olan “Əli və Nino” əsəri əsasında çəkilmiş bu film

bölgədəki milli kimliklərin və onların arasında qarşılıqlı münasibətlərin başa düşülməsi üçün maraqlı təqdimat rolunu oynaya bilər. Məhz buna görə, Elin Süleymanov belə müstəsna əsər əsasında filmin, nəhayət ki, işıq üzünə görməsində xüsusi əməyi və töhfəsi olan Leyla xanım Əliyevaya dərin minnətdarlığını ifadə edib.

“Əli və Nino” filmi izləyicilər tərəfindən maraq və alqışlarla qarşılanıb. Nümayişin sonunda çoxsaylı izləyicilər filmin onlarda dərin emosional iz buraxdığını qeyd ediblər.

“Əli və Nino” filmi Nyu-York kinoteatrlarında nümayiş etdiriləcək.

ADMİU-da Musa Yaqubla görüş olub

Bu günlərdə Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində (ADMİU) görkəmli şair Musa Yaqubla “Payız ətirli poeziya” adlı yaradıcılıq görüşü keçirilib.

Qonağı əvvəlcə universitetin prorektoru, professor Gülşən Əliyeva salamlayaraq, onun universitetə təşrifindən böyük məmnunluq hissi duyduğunu qeyd edib, söz sərrafları, şair və yazıçılarla tələbələrin görüşünün xüsusi əhəmiyyətə malik olduğunu deyib. Professor Nizaməddin Şəmsizadə Musa Yaqubun kövrək poeziyası haqqında danışarkən vurğulayıb ki, “Musa Yaqub hamıya doğma adamdır. Hər şair hamıya doğma ola bilmir. Dünyanın ən böyük tənqidçilərindən biri olan Belinski deyib ki, şair sözü müqəddəs sözdür, bu sözdə ölməyən əbədi bir şöhrət var. Bu gün bizimlə görüşə gələn Musa Yaqub əbədi şöhrət sahibidir. O, əbədi şöhrəti əldə etmək üçün böyük bir ömür sərf edib. Azərbaycan ədəbiyyatında təbiətin fəlsəfəsinə

Musa Yaqub qədər ardıcıl və yüksək poetik səviyyədə ümumiləşdirə bilən şair yoxdur. Onun yaradıcılığında poeziya ilə təbiət bir-birinə qovuşur”.

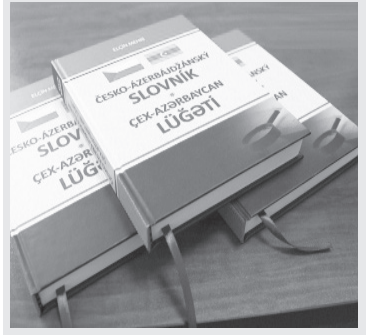
Universitetin qiraət ustalarının - dosent Ağalar Bayramov və dosent Nadir Hüseynovun ifasında Musa Yaqubun poeziya nümunələri dinlənilib. ADMİU-nun Musiqi sənəti fakültəsinin tələbələrinin ifasında səslənən xalq mahnıları, muğamlar görüşə xüsusi ahəng qatıb.

Şairlə tələbələr arasında maraqlı diskussiya qurulub. Şair hər tələbənin sualına ətraflı cavab verərək müəllifi olduğu şeirlərini də səsləndirib.

Tələbələr belə görüşlərin onlar üçün böyük praktik əhəmiyyət kəsb etdiyini və bundan çox məmnun olduqlarını dilə gətirərək, belə şəraitin onlar üçün yaradılmasında əməyi olan şəxslərə minnətdarlıq hissələrini bildiriblər.

Musa Yaqub “Dövrün dəyirmanı” adlı kitabını oxuculara təqdim edib. Sonda şair təşəkkür nitqi ilə çıxış edərək bu kitabı “80 yaşın uralığından zamana, bəşəriyyətə, insan ömrünə verdiyi dəyər, hesabat kimi qiymətləndirib”.

Tədbir Musa Yaqubun ifasında “Çıxım gedim” adlı yeni şeiri ilə yekunlaşıb.

“Çex-Azərbaycan lüğəti” nəşr olundu

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin yeni nəşri – “Çex-Azərbaycan lüğəti” işıq üzünə görüb.

Lüğət çex dilinə yiyələnmək istəyənlər – tələbələr, diplomatlar, iş adamları, tərcüməçilər üçün nəzərdə tutulub.

Nəşrin tərtibçisi filologiya elmləri doktoru, professor Elçin Mehri, redaktoru Güldəstə Nəsibirdir.

Lüğətin elektron versiyası yaxın günlərdə Mərkəzin “Açıq kitab” elektron kitabxanası istifadəçilərinin ixtiyarına verəcək.

“Məhəmməd Füzulinin qəzəl dünyası”

Heydər Əliyev Sərayında dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin qəzəllərindən ibarət muğam gecəsi keçirilib.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyindən AzərTAc-a bildirilib ki, “Məhəmməd Füzulinin qəzəl dünyası” adlanan konsert proqramında Xalq artistləri Əminə Yusifqızı, Mənsüm İbrahimov, Gülyaz Məmmədova, Əməkdar incəsənət xadimi Hacı Aqil Məlikov, Əməkdar artistlər Nuriyyə Hüseynova, Elnarə Abdullayeva, Sevinc Sarıyeva, Səbuhi İbayev, Almaz Orucova, Babək Niftəliyev, Bəyimxanım Mirzəyeva, Firuz Səxavət, gənc müğənnilər Abgül Mirzəliyev, Sərxan Bünyadzadə, Hüseyn Məlikov və Məmməd Nəcəfov çıxış ediblər.

Əməkdar artist Sabir Məmmədovun aparıcılıq etdiyi tədbirin rejissoru, Heydər Əliyev Sərayının baş rejissoru Gülcöhrə Şəfiyeva olub. Bir-birindən maraqlı çıxışlar və muğam nömrələri tamaşaçıları tərəfindən alqışlarla qarşılanıb.

“Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”ndən çıxarılan sözlərin təsnifatı

○ Orfoqrafiya lüğətinin tərifində deyilir: “Orfoqrafiya lüğəti - sözlərin düzgün yazılış qaydasını bildirən dil vəsaitidir”. Lakin hazırda dövriyyədə olan “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti” minlərlə yazılışı səhv, qurama və ən təəccüblüsü, heç bir məntiqə, əndazəyə sığmayan “söz”lərlə doludur: **ZİFAFGECƏSİ, ZİĞLAYIB-BATIRMA, ZİĞLAYIB-BATIRMAQ, ZİLĞABALA, ZİLĞABALALIQ, ZİLĞABALASIZ, ZİLLƏTGÖTÜRMƏ, ZİNBA, ZIRBAZIROĞLU, ZİRƏKMADDƏ, ZOOANTROPONİM, ZOObAYTARLIQ, ZORBALATMA, ZORBALATMAQ, ...**

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Mənası, yaxud yazılışı qüsurlu sözlər	İşlənməyən ərəb, fars və digər əcnəbi sözlər	Terminlər	Qurama sözlər	Lüzumsuz sözlər və söz hallandırmaları
girli	pək	indoksil	gödəkqollu	gəmilik
giroşaqul	pənahabad	indol	gödəkquyruqlu	giley-küsülü
girsiz	pənd	indossament	gödəksaçlı	giley-küsülük
girsli	pəndnamə	indossant	gödəksaplı	giley-küsüsüz
girssiz	pərəstar	indossat	gödəktüklü	gileysiz
gorsuzluq	pərəstişgah	induksion	gödək-uzunlu	gilək (-lər)
göbələkşəkillilik	pərivəş	informosom	gödəkyal	giləkcə
göbələkvarılıq	pərpuç	inhibitor	gödəkyaallı	gillilik
göbələyəbənzərlik	pərşum	inhibitorlu	gödəkyaun	gilyak (-lar)
göbələyəoxşarlıq	pərvərdə	inklinator	gödəkyaunlu	gilzai (-lər)
gödəksap	pərvin	inklinometr	gödənli	gineya
gödəktük	pəsənd	inklinometriya	gödənlilik	ginkqo, ağac
gölvarılıq	pəsəndidə	in-kvarto	gödərəklik	gipsəbənzər
götürümlülük	pəsməndə	insektari	gönbiçmə	gipslifli
götürüşmə	pəsməzar	insektisid (-lər)	gönsoyan	girdələndirmə
götürüşmək	pəst	interferometr	gönsoyma	girdələndirmək
göyərtdoğrama	pəstah	intermesso (mus.)	göyçəksifətli	girdələtdirmə
göyərtilatma	pəstaha	interoreseptor (-lar)	göydaşlı	girdələtdirmək
göyərtilisizlik	piç	intramolekulyar	göydaşsız	girdəvarılıq
gözəydınlığıverən	pirke	introduksiya (mus.)	göydimdikli	girələtmə
gözəydınlığıvermə	pişdar	iridium	göyertibecərmə	girələtmək
gözdağıolma	pişdəraməd	iterasiya	göyqözlü	girintisiz
gözəldanışma	pişxidmət	ittrium	göysatma	girləndirmə
gözəbağlıcalıq	pişqədəm	izadrin	gözçixarma	girləndirmək
gursululuq	piydan	izobar (-lar)	gözdəndüşən	girovlu
gurultu-patırtı	plasenta	izoxorik	gözdəndüşmə	girovsuz
gülabçəkmə	podborka	izoqamet	gözdəyən	gitarəçılıq
gülbaz	podnos	izol	gözəçarpma	giz (-lər)
gülbazlıq	podval	izoleysin	gözədəymə	gizlincli
gülüşdoğurma	podzol	izomaqnit	gözəl-qəşəng	gizlincsiz
gülverən	polisiya	izomorf	gözəyib-tikmə	gordalı
gülvermə	polotno	izomorfizm	gözgəzdirən	gordasız
gülvuran	polyarizasiya	izonitril (-lər)	gözqırpma	göbəkli
gülvurma	polyus	izooktan	göz-qulaqolan	göbəksiz
güvədəşmə	port	izopren	gözoxşama	göbələyəbənzər
güvəkəsmə	portlararası	izopropil	gözşəyirtmə	göbələyəoxşar
zifafgecəsi	posa	izosillabizm	gözucubaxan	göl-gölməçəsiz
zığlayıb-batırma	posessiya	izoterm (-lər)	gözucubaxma	göliyiri, bitki
zığlayıb-batırmaq	postxana	javel	gözügöy	gölməçələndirmə
zılğabala	prixod	jiro	gözügöylük	gölməçələndirmək
zılğabalalı	prins	jiroskop	gözüyaş	görüm-baxımlı
zılğabalalıq	prinslik	jiroskopik	gözyaşartma	görüm-baxımsız
zılğabalasız	prispiska	jvak-hals	gözayırma	görümlü
zillətötürmə	priyom	kabeltov	gürdanışan	görümsüz
zınba	prizyor	kabestan	gürsaçlı	göstərişsiz
zırbazıroğlu	probka	kaxeksiya	gürsaçlılıq	gövdəsizlik
zirəkmaddə	probkaaçan	kalamın	gürsəli	göycəqarğakimi (-lər)
zooantroponim	probkaaçma	kalamit (-lər)	gurultu-nərilti	göyçəkləndirmə
zoobaytar	problu	kalandr	gübrəboşaldan	göyçəkləndirmək
zoobaytarlıq	proqul	kaleydofon	gübrəboşaltma	göyçəkləşdirmə
zorbalatma	provokator	kalibrometr	gübrəqarışdıran	
zorbalatmaq	proyeksion	kaliptra	gübrəqarışdırma	

(Davamı gələn sayımızda)

II YAZI

Soyuq, yarıqaranlıq, ölüm kabusu dolaşan darısqal otağın divarı qan susayıb. Bu divarlar minlərlə ölüm hökmünə, bir güllə ilə xoşbəxt həyatını və şirin arzularını itirən insanların son anına şahidlik edib, zavallı, günahsız adamların ah-naləsinə, göz yaşına, hıçqırığına dözməyib, qaralıb, bozarıb, qocalıb, heç rəngi də bilinmir.

1938-ci il, 19 oktyabr axşamı. Tavan-dan asılmış yeganə elektrik lampasından süzülən zəif işıq altında dayanmış hərbi geyimli üç adam üçün otağın ölçülərinin, divarın rənginin və küncə sıxılmış məhbusun kimliyinin fərqi yoxdur. Görünür, bu işə çoxdan alışıblar. Qısa boylu, dolu bədənli, eynəkli hərbiçiyə gözünü kağızdan - tribunalın qərarından çəkmiş, sürətlə, birnəfəsə, nöqtəsiz-vergülsüz oxuyur. Çalışır ki, canını bu zəhlətökən mətnə tezliklə qurtarsın. Yanında dayanmış cılız, hündürboy, gözündən məkr, çöhrəsindən hiyləgərlik yağan adamı isə qadın yaxşı tanıyır. Bu, həтта soyadı belə məhbusları qorxuya salan, günahsız adamlara işgəncə verməkdə ad çıxarmış cəllad - Azərbaycan Daxili İşlər Xalq Komissarlığının Dövlət Təhlükəsizlik İdarəsi birinci bölməsinin 3-cü şöbə rəisinin müavini, leytenant Tevosyandır. Hökm səsləndikcə, başını tərpedib gözlərini qıyır, otağın qaranlıq küncündəki qadının üzünə baxmağa çalışır.

“Üçüncü adam, yəqin cəlladdır, ölüm hökmünü yerinə yetirəcək” - Xədicə özlüyündə belə düşündü. Otaqda yalnız onun gördüyü dördüncü varlıq da dolaşırdı. Bu, İblis idi, səbirsizliklə məsələnin bitməsinə gözləyirdi, vücudu od püskürürdü, hərdən də müdhiş qəhqəhələriylə qaranlıqda qeyb olurdu.

Onsuz da Xədicə heç nə eşitmirdi. “Bu erməni axır ki, dediyini elədi, yalana, böhtana elə don geyindirirdi ki, eşidən dəhşətə gələr. Vətən xaini, casus, millətçi, əks-inqilabi fəaliyyət, daha nə bilim, nələr...” Xədicə ömrünün son dəqiqələrində bu sözləri eşitməmək üçün gözlərini yumub ürəyində piano üçün işlədiyi muğamlardan birini səsləndirməyə başladı. Əlləri qandallı idi, amma soyuqdan donmuş nazik barmaqlarını yavaşca tərpedirdi, sanki pianonun dilləri üstündə gəzdirdi. Musiqinin ruhu onu alıb uzaqlara apardı...

“Çıxış edir, Azərbaycanın ilk qadın pianoçusu, istedadlı musiqiçi və pedaqoq, ictimai xadim Xədicə Qayıbova!”

Aparıcının cingiltli səsi Filarmoniyanın zalında əks-səda verdi. Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasının növbəti ildönümü münasibəti ilə təntənəli tədbirdən sonra konsert verilirdi. Zalda respublikanın partiya və hökumət rəhbərləri, adlı-sanlı elm və incəsənət xadimləri əyləşmişdilər.

Xədicə xanım həyəcədən titrəyən zərif barmaqlarını pianonun dillərinə toxundurdu.

Muğam kompozisiyası çaldı. Bu, qəlbindən süzülən sirlə bir melodiya idi... Xədicə bir də onda ayıldı ki, salonu gürültülü alqış sədaları bürüyüb. Dəfələrlə təzim etdi, həyəcədən ayaqları dolaş-dolaşa səhnə arxasına keçdi.

Qrim otağının qapısı döyüləndə Xədicə hələ konsert libasını dəyişməmişdi. Gələn filarmoniyanın inzibatçısı idi. Əlində böyük çiçək dəstəsi vardı.

- Xədicə xanım, bu, məxsusi sizin üçündür. Göndərən şəxs dedi ki, onu tanımırınsız. Söylədi ki, çiçəklərin arasında sizə çatacaq məktub var. Xahiş elədi, oxuyasınız...

Xədicə çiçək dəstəsini məmnunluqla qəbul etdi. Düşündü ki, yəqin pərəstişkarlardan biri göndərmiş. Güllər həqiqətən gözəl idi - tər qızıl güllər sanki indi dərilmişdi.

- Bəs adını söyləmədi?
- Keyr, gülləri verib getdi.
- Qəribədir, niyə adını gizlədib? Gərək soruşaydı. Heç olmasa, diqqətinə görə təşəkkürümü bildirirdim...

- Orta yaşlı adam idi, eynəkli. Amma əvvəllər onu konsertlərdə heç görməmişəm... Yaxşı, mən gedim...

Xədicə gülləri masanın üstünə qoydu, güldən götürüb su ilə doldurmaq istədi. Birdən gözünə məktub sataşdı. Tələsik zərfi açdı. Təmiz və səliqəli xətlə yazılmışdı. Görünür, müəllif onu konsertdə yox, əvvəlcədən hazırlamış, sonra da çiçək dəstəsinin arasında gizlətmişdi.

“Əziz Xədicə xanım. Gözəlliyinizə və sənətinizə vurğunam. Amma özümə bəcarə bilmirəm. Sizə qarşı hisslərim elə güclüdür ki, dəli olmaq dərəcəsinə çatmışam.

Sizinlə daha yaxın münasibətdə olmaq, füsunkar gözəlliyinizdən, ilahi çöhrənizdən hər an zövq almaq, saçlarınızı sevə-sevə oxşamaq istəyirəm. Əgər görüşümüzlə razılıq versəniz, gələn konsertdə də sizə çiçək və məktub göndərəcəyəm...”

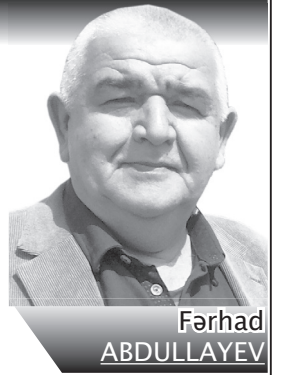
Xədicə məktubu bir kənara tulla. Əhvali pozuldu. İndicə səhnədən böyük sevinclə ayrılmışdı, uğurlu çıxışından ürəyi fərəhlə döyünürdü. Hər şey bir göz qırpmında yox oldu. Düşündü: “Məktubu kim göndərmiş? Hansı haqla, hansı cəsarətlə mənə belə sözlər yazıb? Bəlkə təxribatdır? Mənə ləkə yaxmaq, yüngül əxlaqlı qadın damğası vurmaq istəyirlər?” Xədicə bu suallara cavab axtara-axtara son vaxtlar həyatında baş verən hadisələri xatırladı. Hər şey heç də hamar getmirdi.

Xədicə hiss edirdi ki, özünün və ailəsinin hər addımına göz qoyurlar. Şübhələr tezliklə özünü doğrultdu. Həyat yoldaşını yalan ittihamlarla həbs etdilər, özünü də iki dəfə gəlib evdən apardılar, bir neçə gün həbsxanada saxlayıb buraxdılar. Xədicə bütün bu bəlalərin hardan gəldiyini yaxşı başa düşürdü: gözəgəlimli, yaraşıqlı qadın idi, şəhərdə onun haqqında cürbəcür xoşagəlməz söz-söhbətlər dolaşırdı. Bu şeyləri kim və hansı məqsədlə yayırdı? Bəli, onun uğurlarına qibtə ilə yanaşanlar, ailəsinə paxıllıq edənlər çox idi. Amma yaxın çevrəsi onun necə namuslu və ailəsinə sadiq bir qadın olduğunu yaxşı bilirdi. Nəhayət, üçüncü dəfə zindana atılmağa başa düşdü ki, sonu yaxınlaşdı.

...Tevosyan dindirmə zamanı onu çək-çevirə salmaq, ən yaxın çevrəsindəki adamlar barədə şərh imza atdırmağa çalışırdı. Xədicə isə sözünün üstündə möhkəm dayanmışdı, əyilmək, satılmaq fikri yox idi. Bu dəfə dözməyib müstətiqin üstünə bağırırdı:
- Mən İblislə müqavilə bağlamıram!
...Nəhayət, hökmün oxunuşu bitdi. Kağız oxuyan hərbiçiyə rahat nəfəs alıb cib dəsmalı ilə üz-gözünün tərinə sildi. Tevosyan zəfər çalmış sərkərdə kimi ucadan dedi:
- Məhkim Qayıbova! Hökmə əsasən, son sözdən məhrum olunursunuz!
Xədicə ora-bura vurnuxub qəhqəhə çəkən, onu ölüm girdabına dartan adam cildinə girmiş bu İblislərin məkrli niyyətinin qarşısında əyilmədi, sınımadı. Cəllad tapançanın tətini çəkəndə yalnız bunu təkrarlamağa macal tapdı:
- Mən İblislə müqavilə bağlamıram!

Fərhad SABİROĞLU

Onları uçurumdan qoruyaq

Fərhad ABDULLAYEV

Azərbaycanda 33 internat tipli məktəb və 6 uşaq evi var. Hər il 700-dən çox gənc bu uşaq müəssisələrini tərk edərək müstəqil həyata qədəm qoyur. Bəs onların gələcək taleyini kim izləyir? Cəmiyyət bu adamları qəbul etməyə hazırdır mı?

...Ekranı üzünü göstərməyə hazır deyilən və həyəcan dolu səsdən necə iztirab keçirdiyini anlamaq çətin deyildi. Əxlaq və cəmiyyət mövzusunda həsr olunmuş verilişə dəvət olunmuş bu qızın 22 yaşı vardı. Aparıcının və studiyada əyləşən qonaqların suallarına səliqə və aydın cavab verirdi. Hiss olunurdu ki, savadlı qızıdır, fikirlərini sərbəst ifadə edə bilər.

...Bu qızın həyat hekayəsi çox ağırlı idi. Doğulandan az sonra onu körpələr evinə vermışdilər, sonra da uşaq evində böyümüşdü. Ağlaya-ağlaya deyirdi:

- Həmişə gözləyirdim, bir gün gəlib mənim də əlimdən tutub aparacaqlar, amma görünür, qismətimə hansısa sonsuz anaya övlad olmaq da yazılmayıb. Beləcə, gözüm yollarda qaldı...

Aparıcının “bəs sonra” sualından sonra qız bir müddət susdu, görünür, yaxın keçmişini xatırlamaq ağır idi. Sonra özündə cəsarət tapıb taleyinin qaranlıq səhifələrini aramla vərəqləməyə başladı.

- 18 yaşına qədər uşaq evində qaldım. Artıq oranı tərk etmək vaxtı çatmışdı. Sənədlərimi hansısa idarəyə göndərdilər, dedilər orda sənə iş tapacaqlar, ev məsələsində köməklik göstərəcəklər. Həmin idarənin qapısını dəfələrlə döydüm. Həticəsi olmadı. Bildirdilər ki, sənə kimi qızlar çoxdur, növbəyə yazılmaq lazımdır, nə vaxt növbən çatır, gələrsən, baxarıq.

- Bəs bu müddətdə harda yaşayırdın, necə dolanırdın?
- Bir rəfiqəmin yanında. Sonra anası məni qovdu ki, əsli-nəcəbəti bəlli olmayan adamı evimdə saxlaya bilmərəm! Qaldım küçədə. Soyuyqdan donub öləcəkdim. Xəstələnmişdim. Vəziyyətim ağır idi. Tanımadığım bir qadın məni ölümdən qurtardı. Özü yol kənarındakı kafelərin birində xidmətçi işləyirdi, Xırdalanda kiçik daxması vardı. Sağalandan sonra məni də özü ilə kafeyə apardı. Orda çalışmağa başladım və sonra həmin qadının təhriki ilə gənc həyatın çirək quyusuna yuvarlandım.

Polislər məni dəfələrlə tutub bölməyə aparıb, cərimə ödəyib yenidən köhnə əməlimə dönmüşəm. Hamısı çarəsizlik, kimsəsizlik və evsizlik ucbatından. İnstitutda oxuyan qızlara həmişə həsədlə baxmışam. Mən də ali təhsil almaq istəyirdim, uşaqlıqdan müəllim olmağı arzulayırdım. Ürəyimdə qaldı...

- Bəs niyə ictimai təşkilatlara, ailə və qadın problemləri ilə məşğul olan qurumlara, QHT-lərə müraciət etmədin? Axı onlar sənə havadar çıxa bilərdi, köməklik göstərərdi, pis gündə darda qoymazdılar...

- Belə təşkilatlar haqqında heç bir məlumatım yoxdur, onların harda yerləşdiyindən də xəbərsizəm, heç rəfiqələrim də bilmir...

Həqiqətən, kimsəsiz və tənha gənclərin digər həmyaşıdları ilə müqayisədə problemləri çoxdur. Razılışın ki, uşaq evlərini tərk edən yeniyetmə iş və yaşayış yeri tapmaqda çətinlik çəkir. Onların cəmiyyətə adaptasiya olunmasında da müəyyən problemlər mövcuddur. Halbuki belə gənclərin normal həyat şəraiti ilə təminatında ilk növbədə cəmiyyət maraqlı olmalıdır.

Sırr deyil ki, kimsəsiz və nəzarətsiz gənclərdən bəziləri gec-tez kriminal dairələrin, insan alverçilərinin təsiri altına düşür. Yaşamaq üçün zəruri şəraiti olmayan belə adamlar cinayət törədər və cəmiyyət üçün təhlükəli ünsürə çevrilirlər.

Bu sahədə müəyyən işlər görülsə də, problemin tam aradan qaldırılması barədə danışmaq tezdir. Məsələn, Bakının bir neçə rayonunda sığınacaq evləri yaradılıb. Şəhərin Nizami rayonunda 50 mənzilli bina istifadəyə verilib ki, burada eyni vaxtda ehtiyacı olan 100 adam məskunlaşa bilər. Hazırda həmin mənzillərdə 18 yaşlı tamam olmuş 40-dək kimsəsiz qız yaşayır.

Dövlət kimsəsiz və köməyə ehtiyacı olan vətəndaşlarından qayğı və dəstəyini əsirgəmir. Amma ictimai təşkilatlar, qadın problemləri ilə məşğul olan QHT-lər də bu sahədə işi, profilaktiki və maarifləndirici tədbirləri gücləndirməlidirlər. Çünki o adamlara hər an hiss etdirmək lazımdır ki, tək və kimsəsiz deyillər, hamı kimi bu ölkənin tamhüquqlü vətəndaşlarıdır.

Məhbus xanımın ölüm rəqsi

○ "Aydın yol" qəzetinin "Yazı masası" rubrikasında bu dəfə görkəmli şairimiz İsa İsmayilzadənin işığına yığışdıq. Uzun müddət "Azərbaycan" jurnalında baş redaktor müavini işləyən, çağdaş poeziyamıza orijinal məzmunlu şeirləri ilə rəng qatan şairin həyat yoldaşı Ələviyyə İsmayilzadə və oğlu Araz İsmayilzadə ilə birgə müvəqqəti də olsa, keçmişə qayıtdıq, xatirələrə daldıq. Həmin xatirə yarpaqları İsa İsmayilzadənin necə fərqli şəxsiyyət olduğunu bizə aydınlatdı. Söhbətimizə də İsa İsmayilzadənin fərqli, orijinal xarakterinə toxunmaq başladıq:

Araz İsmayilzadə: Atamın bir şair və insan kimi özəlliyini, fərqli xarakterini hələ uşaqlıqdan hiss edirdim. Yaşa dolduqca onun poeziyası ilə tanış oldum və bir daha necə dərin şeiriyyətə sahib olduğunu anladım. Onun poeziyası kütləyə deyil, elit düşüncəyə hesablanmışdı. Biz atama "baba" deyirdik. Xatırlayıram, bir dəfə dedim ki, "baba, sən çox qəliz yazırsan, bu kütlə üçün deyil, amma nə yaxşı ki, belə yazırsan, çünki tarixdə sıradan yazılan şeirlər yox, ancaq belələri qalacaq". Gülümsüdü, cavab verdi ki, bunu zaman göstərir.

Amma yeni məzmunlu, orijinal üslublu şeirlərinə görə şairi ədəbi cəmiyyətdə çox incitdilər. İsa İsmayilzadənin "Yağış gölməçələri", "Həsrat" kimi onlarla şeiri tənqidlərə məruz qaldı.

A.İ.: Atamın anası oxumaq yazmaq bilməzdi. Amma bir dəfə elə hadisə yaşanmışdı ki, atam onun hərfləri tanımadığına sevinmişdi. O zaman özü deyirdi ki, ömrümdə ilk dəfə anamın oxuya bilməməsinə sevindim. Deməli, atam və anası bulvarda gedirmişlər, köşklərin birində asılan qəzetdə atam onu tənqid edən yazı görür. Yaman pərt olur, nəhəm bunu anlayır, soruşur ki, nə olub, orada nə yazırlar? Atam həqiqəti deməyib, söyləyir ki, bir tanış adam rəhmətə gedib, o xəbəri oxudum, pis oldum.

Ələviyyə İsmayilzadə: Həmin məqalə tanınmamış, sıradan bir adam tərəfindən yazılmışdı. Heç bilmirdik ki, kimdi. Amma İsa yaman pis olmuşdu. Xasiyyəti o cür idi: hər şeyi ürəyinə salardı. Az danışardı, elə bil, əvvəlcə sözünü tərəzidə çəkər, sonra deyirdi. Amma bütün yaşananları ürəyinə salardı. Bu hadisənin üstündən haradasa, 20-25 il keçmişdi, həmin yazının müəllifi özü İsadan üzr istədi.

Şeiri sevməyən masa

İsa müəllim heç zaman yazı masasında şeir yazmayıb. Yalnız publisistik yazılar və tərcümə materiallarını yazı masası ilə görüşdürüb. Oğlu Araz bu barədə maraqlı detallı qeyd edir:

"Atamı bir dəfə də yazı masası arxasında şeir yazan görmədim"

Xatırlayıram, atam istər şeir nümunəsini, istər publisistik yazısını, istərsə də tərcümə materialını hər zaman anamla birlikdə gözdən keçirirdi. Anam başqa ixtisas sahibi olmasına baxmayaraq, hər zaman onunla məsləhətləşirdi. Şeirə münasibəti isə bambaşqa idi. Bir dəfə də görmədim ki, atam yazı masasının arxasında şeir yazsın. Əlbəttə, iş otağında, yazı stolunun arxasında oturub, işləyirdi, amma orada şeir yazdığını görməmişəm. Şeir yazma prosesi onda bədahətən idi. Başqa şairlər qaralamaya yazdıqları şeirlərinin üzərində işləyəndən sonra makinada köçürürdilər. Amma o, birbaşa makinaya yazdırardı. Həmişə bizə zarafla deyirdi ki, görürsünüz, baba "pramoy" yazır (gülür).

İsa İsmayilzadənin ömrünün bir hissəsi də "Azərbaycan" jurnalı ilə bağlıdır. Hamının ustad redaktor (şairlik bir tərəfə) kimi tanıdığı İsa İsmayilzadə ağır illərdə - müstəqilliyin ilk dönəmlərində, Qarabağ savaşları zamanında jurnalın bütün yükünü öz çiyinlərinə götürüb, çətinliklə də olsa, onu yox olmağa qoymayıb:

A.İ.: Həqiqətən də ağır illər idi. Siyasi-sosial mənzərə mü-rəkkəbləşmişdi, bir tərəfdən də savaş davam edirdi. Ailəni dolandırmaq da çətinləşmişdi. Amma atam "Azərbaycan" jurnalına özünün ikinci ailəsi kimi baxırdı. Həmişə jurnalla bağlı narahatlığını gizlətmirdi. Nigaran idi ki, görəsən, materiallar çatacaqmı, görəsən çap üçün vəsait tapılacaqmı, görəsən jurnal aktuallığını saxlayacaqmı? O illərdə jurnal bəzən aylarla çıxmırdı. Bəzən ildə dörd, bəzənə yalnız iki dəfə çıxırdı.

Ə.İ.: İsa demək olar ki, tək qalmışdı. Vəziyyət çox ağır idi.

Qonorar yox idi deyər, yazı göndərən də olmurdu. Əməkdaşların çoxu məcburi şəkildə, ailəni dolandırmaq üçün başqa işin qulbundan yapışmışdı. Jurnalın bütün redaktəsi onun üzərində idi. Gətirirdi evə, hamısını yendən gözdən keçirirdi.

"Özbək əhvalatı" yaxud, "taksi sürən" şair

Ələviyyə xanım İsa müəllimlə bağlı elə bir "özbək əhvalatı"nı danışır ki, orada şairin portret cizgilərini aydın görmək olar:

Ə.İ.: Soyuq fevral günü idi, bərk qar yağmışdı. İsa çalışdığı radionun binasından çıxıb, məni işdən götürmək istəsə də, qoymadım. Evə qayıdanda görüb ki, gənc qadınla kişi yolun kənarında dayanıb gedən-gələn maşınlarla əl edir. Qadının da qucağında uşaq var. Nəbələd olmaları həməm hiss olunub - kişi qeyri-ixtiyari maşınların qabağına qaçmış. İsa da onlara fikir verib görür ki, gənc ailə yolun maşın dayanmayan hissəsinə gedib. İsa tez o istiqamətə sürüb onları maşınuna əyləşdirir. Bakıya qonaq gələn gənc özbək ailəsi imiş. İsa onlarla bərabər bir neçə mehmanxanaya getsə də, heç birində yer qalmayıb. Bilməyib nə etsin, axırda özbəkləri evə gətirib...

A.İ.: O hadisəni xatırlayıram: həyətdə idim, bir də gördüm atam maşını saxlayıb məni çağırırdı, dedi, qonaqlara kömək elə. Gördüm, özbəklərdi. Qəti təəccüblənmədim. Çünki atamın başqa ölkələrdən tərcüməçi, yazıçı qonaqları bizə çox gəlirdi. Elə bildim, bunlar da o qonaqlardandı. Nə isə, evə qalxdıq. Qonaqlar rahatlandılar. O gün də atamın televiziyada verilişi yayımlanacaqdı.

Bir xasiyyəti də var idi ki, iş-tirak etdiyi proqramlara çox diqqətlə baxardı. Heç gözlərini çəkməzdi. Həmin axşam da iştirak etdiyi verilişə diqqətlə baxırdı. Özbək qonaq buna xeyli təəccübləndi. Veriliş bitən kimi dedi ki, sizin çox qəribə ölkəniz var. Birinci dəfədir, görürəm ki, taksi sürücüsü barədə belə təmtəraqlı televiziya proqramı hazırlayıblar. Sən demə, o, bayaqdan elə bilibmiş ki, atam taksi sürücüsüdür. Mehmanxanada yer olmadığı üçün onu öz evinə gətirib, təşəkkür edəndə də deyib ki, bu necə yaxşı sürücüdür. Atam bunu eşidəndə gülümsədi və həqiqəti sonra danışdı. Həmin vaxt özbək qonağın necə utandığını indi də xatırlayıram.

Ə.İ.: Sonra həmin özbək bir neçə dəfə bizə gəldi. Zoologiya İnstitutunda dissertasiya müdafiə edirdi. Heç kimi yox idi. İsa bütün işlərdə ona kömək etdi. Hətta ən sonda-müdafiədən sonra ziyafət təşkil olunması adəti var idi, İsa həmin anda da onu düşündü, dedi, bu hansı restorana getsə, yazığı soyacaqlar, gəl elə ziyafəti evdə təşkil edək. Etdik də...

Geri qaytarılan qonorar

Ailə üzvləri İsa İsmayilzadə şəxsiyyətinin aşılmasına yardımçı olan daha bir xatirəni də danışdırlar. Gəlin, birlikdə tanış olaq:

A.İ.: Gənc xanım yazarlardan biri öz şeirlərini "Azərbaycan" jurnalında çap olunması üçün atama vermişdi. İsa İsmayilzadə hər zaman ancaq istedadla qiymət verən şəxs olub. Odur ki, heç kimin tanımadığı xanımın şeirlərini bəyəndiyi üçün jurnalda çap edir. Gənc xanım şeirlərinin "Azərbaycan" kimi jurnalda çıxmasına çox təəccüblənib.

Ailəsi imkanlı imiş, atam jurnalın redaksiyasında işləyən vaxt həmin xanım gəlib, özünü tanıdıqdan sonra ona təşəkkür edib. Atam da çox danışan deyildi, elə deyib ki, şeirlərin yaxşı idi, öz üzərində işlə. Sonra işinə davam edib. Xanım da qapıdan çıxarkən masanın üzərinə gizlicə zərf qoyub. Atam danışdı ki, o, çölə çıxandan sonra sanki gözümün qulağı ilə nəşə eşitdim, hiss etdim ki, masaya nəşə qoydu və çıxdı. Atam tez çölə çıxıb, qadını aşağıda-qapıdan çıxarıb yaxalayıb, əsəbini gizlədə bilməyib, sərt şəkildə pulu üstünə atıb, deyib, bir də gözümə görünmə.

Küskün masa və "bəxtsiz" kostyum

Yenidən yazı masasına qayıdırıq. Özü də Qarabağ savaşlarının səngimədiyi, insanların min bir əziyyətə qatlaşdığı dövrün yazı masasına. O illərdə İsa müəllim yazı masasından da, şeirdən də küsmüşdü. Səbəbini isə oğlu və xanımından eşidək:

A.İ.: Onun kimi vətənpərvər insan görmədim. Atam uzun illər idi ki, siqareti tərgitmişdi. Amma Qarabağ hadisələrindən sonra yenidən çəkməyə başladı. Qarabağ hadisələri-itirilən torpaqlar, məcburi köçkünlərin uğradığı faciə ona pis təsir etmişdi. Uzun müddət şeir yazmadı. O hadisələrdən sonra bizə televizorda konsertə baxmağa icazə verirdi. Ancaq evdə olmayanda nəyəsə baxardıq, evə gəldisə, şən proqramları izləməyimiz mümkün deyildi. Dostları ilə söhbətdə hər zaman deyirdi ki, şeir yazmaq həvəsi içimdə ölüb. Ömrünün son illərində demək olar, heç şeir yazmadı. Təəccüb edirdim, çünki "Yaradıcılıq evləri" nə 25 günlük ezamiyyətə gedəndə az qala, bir kitablıq şeirlər qayıdırdı. Amma Qarabağ hadisələri başlayandan 6 il ərzində demək olar, bir şeir də yazmadı.

Ə.İ.: O hadisələrdən sonra toylara özü getməzdi, pul yollayardı. Nadir hallarda gedəndə də əsəbiləşirdi. İnsanların heç nə olmamış kimi şadyanılıq etməsini, çalıb-oynamasını qəbul edə bilmirdi.

Ömrünün son illərində bir kostyum tikdirmişdi. Onu bir-cə dəfə də əyninə geymədi. Nə qədər desək də, olmadı. Deyirdi, hansı günümə geyinim, torpaqlarımızı qayıdıb?

Qarabağ "Şəhid"i

Oğlu Araz sonda şair ömrünün son anlarından danışdı:

Atam cəmi 18 günün içində dünyasını dəyişdi. Onda pis xəstəlik aşkarlandı - beyin şişi. O, uzunömürlü nəslin nümayəndəsi idi, hər gün idman edirdi, özünü qoruyurdu. Yalnız Qarabağ boyda bir faciə onu 18 günün içində dünyadan apara bilərdi.

Elmin NURİ

Sevgisini də özüylə aparan şair

Dil yalan deyə bilər və çox vaxt deyir də.

Dilə aldananlar qulağıyla sevnənlərdir.

Qulağıyla sevnələr varsa, demək, qulaq qəlbi də aldada bilir və ən təhlükəlisi budur... Amma göz qəlbin aynasıdır – gözdə yalan olmur.

Sevginin də ən mötəbəri gözdən oxunandır...

Şair Fikrət Sadıq gözlərindəki ünvanlı-ünvansız sevgilərini götürüb Haqqın dərgahına qovuşdu...

...Daim təvazökar, sakit, saygılı...

Mənə olan sevgisini çal qaşlarının kölgə saldığı gözlərindən sezmışdim. Kefim kök olanda ani baxır, çətin zamanlarımda əlimi əlində saxlayıb bir xəyli baxırdı – iç kitabımı, can dəftərimi oxuyurmuş kimi baxırdı. Və hər iki halda sevgisi gözümdən yayınmırdı; elə bilirdim ünvanı özüməm...

Çox illər sonra, atamın xatirəsinə yazdığı bu yazını oxuyanda içim isindi – sən demə, Əlfi sevgisi ilə baxırmış mənə, gözlərindəki sevgi mənə Əlfi gözündə görmək istəyindən doğurmuş.

Lakin nə xoşbəxtəm ki, Fikrət Sadıqla hər görüşəndə, iki böyük şəxsin qədim və qərəzsiz sevgisindən qovumu alışdırır, içimi qızdırı bilirdim...

Hər görüşəndə, soruşurdu ki, Əlfinin xatirə kitabı nə vaxt çıxacaq, görmək istəyirəm...

İndi ikisi də haqq dünyasında. Heyif bu son yazısı ilk dəfə işiq üzə görün ölümündən sonra...

İlqar ƏLFI

Fikrət SADIQ

Əlifbanın ilk hərfi əlifdir.

Əlfi sözü əlifdən yaranıb.

Mən addan başladım, çünki ad – koddur, qapını açıb girir-sən insanın qəlbinə. Nə görür-sənsə, orda görürsən.

Bu ikinci yazıdır ki, addan keçirəm mətləbə. Əlfi bu adı ata-anasından və Allahdan alıb qorudu. Gördüyü hər işdə - uşaq çağında, tələbəlikdə, müəllimlikdə, jurnalistikada, yazılıqda, dostluqda və ən çox insanlıqda elə Əlif oldu – birinci oldu.

Əlfini düşünəndə, yadıma mütləq ağır müharibə illəri düşür (1941-1945-ci illər). Onda 13 yaşım olardı, bizim evlə üzbəüz bir müəllim ailəsi yaşayırdı. Sadə, mehriban qonşular idi. Ata – müəllim davaya getdi, qayıtmadı. Qara xəbəri gəldi. Ana – müəllimə bu müsibətə dözmədi, üç uşağını bu ögey dünyada yetim qoyub, köçdü. Böyük qızları (təəssüflər ki, adını xatırlaya bilmirəm – üstündən 66 il keçib) oxuduğu orta məktəbdə kitabxanaçı işlədi, özü təhsilini davam etdirə bilmədi, amma kiçik bacı-qardaşını oxutdu. Böyük qızın böyük ürəyinə baxın, siz Allah! Kiçik qardaşı Cavid (şair adı olduğundan unutmamışam) oxutdu, böyütdü, əsgərliyə göndərdi, qayıdandan sonra ali məktəbə qoydu, mühəndis elədi, Vətənə layiqli oğul, vətəndaş yetişdirdi. Onda mən uşaq ağımla başa düşürdüm ki, bu çox əzablı bir ömürdür. Böyük qız bu ömrü yaşadı. Yalnız qardaşını evləndirəndən sonra özünü düşündü. Oxudu. Gec də olsa, arzusuna çatdı. Saçları ağarmağa başlayanda isə özünə bənzəyən sadə bir insanla həyat qurdu...

Nə dərinmiş Xəznə dərsəsi!

Əlfi Qasimovun xatirəsinə

Uşaqlıqdan şeirə, sözə meyilli olduğumdan elə hey fikirləşirdim ki, keşkə gücüm çataydı, böyük bacının çəkdiyi əzabın bircə gününü qələmə alaydım.

Çox-çox sonralar oxuyub gördüm ki, Əlfi Kürdəmirdə olmaya-olmaya, bu ailəni görməyə-görməyə həmin əhvalata bənzəyən bir əsər yazıb. Başdan-başə ibrətli həyat və həyat həqiqətləriylə dolu! Hamı gördü ki, bu əsəri ürəyi yaxınlarına yanan bir adam yazıb. O kitab özünü yaxınlarına, doğmalarına qurban verməyi öyrətdi bizə! Vaxtilə oxucuların əlindən düşməyən o kitab Əlfini ələmə tanıtı. Mən o illərdən bəri və ondan sonra da heyfət içində çaşbalmışdım ki, kişidə, özü də sərt bir kişidə ana ürəyi ola bilərmi? İnsaf və ədalət etalonu, məhək daşı – mərdliyin ölçü vahidi idi Əlfi!

Kitab nəşrində (Nəşrkomda) işləyəndə gördüm ki, o, hər addımımızda bizi qoruyur. 60-cıların uğurları onu sevindirirdi. Onların meydana çıxmasında, kitablarının işiq üzünə gəlməsində Əlfinin zəhməti vardı. Əlfi mənim kimi gənc, amma arxa-dayaqsız şairləri çağırır, əsərlərini nəşr planına saldırır, planda olanların kitablarının həcmi artırır. Bütün sonrakı müzakirələrdə cavanların müdafiəsinə qalxırdı

Nəşrkomda o, yetim-yesir atası idi. O kitablar işiq üzünə gələndə, müəlliflərdən çox Əlfi sevinərdi. Səpdiyin dəninin sünbülünü görəsən-məkdən də böyük mükafat olarmı? Hər birimizin boynunda Əlfinin haqqı-sayı vardı. Bu yaxşılıqlar İnsan Əlfinin ürəyindən su içmişdi.

O, bu dünyaya yaxşılıq etmək üçün gəlmişdi. Mənə təzə mənzil vermişdilər. Müəyyən səbəblərə görə köçə bilmirdim. Əlfi qonşum idi və bir qonşu kimi də əvəzi yox idi. Bir-iki dəfə soruşdu ki, təzə mənzilinə niyə köçmürsən, mən də hər dəfə təzə bəhanə gətirdim. Bir dəfə də məşin yolladı ki, "köç, xeyir işi ləngitmə".

Əlfi həm ictimai, həm də dövlət işində özü idi. Cəmiyyət də, dövlət də onun üçün sadə insanlardan ibarət idi. Əlfi üçün insan birinci idi. Bilirdi ki, insan varsa, Vətən də var.

İnsan üçün də Vətən birincidir.

Əlfi qarabağlı idi. Nə yaxşı ki, Topxana hadisələri ondan sonra baş verdi. Yoxsa onun məhəbbət səpən qələmi od püskürərdi. O elə anadangəlmə əsgər idi. Yazdığı ilk şeirin adı da "Xalq arzusu" olub. Bütün qalan şairlər ilk şerlərini sevgidən yazıblar. Mən demirəm ki, o sevməyib – sevir və sevgisi də ürəyincə olub.

Amma ən böyük sevgisi Yerlə Göyün qovuşduğu nöqtə olub! Yerin – Qarabağla Şamaxının ən incə çiçəklərindən; Göyün – Günəşlə Ayın nur saçqlarından hörülmüşdü bu sevgi! İşıqla süslənmiş ürəklərdə göyərmişdi...

İndi görək Əlfi nə yazıb! "Adilənin taleyi" kitabı 60-cı illərin müntəxəbatlarında əbədi və layiqli yerini tutmuşdu. Bir kitabının adı "Ulduz karvanı" olub. Görüb ki, yazıb. "Bir kitabın adını "Məni qnamayın" qoymuşdu. İnanmıram onu nədəsə qınayan adam tapıla. "Vətən çağıranda" vətənsəvərlikdən, "İnsan qaranquş deyil" və nəhayət, "Toy gecəsi"... insan, insan, yenə insan və səadətdən bəhs edirdi. Bu adlar altında toplanan və çap olunan hekayə, povest və romanlar Əlfinin yuxusuz gecələri, düşüncələri və gələcəyə yolladığı məktublarıdır. Adlara fikir verin, görün bir-birinə necə yaraşırlar. Şairinə və dolu! Öz ömrü yarımçıq qalsa da (58 il nədir ki...) yazdıqları dopdolu və bütövdür.

Adətən bu cür yazılarda portreti çəkilməz yazıçının əsərlərinin təhlili yox, yaratdığı surətlər, gördüyü təbiət mənzərələri, onun özünün surəti və təbiəti açılır. Tam olmasa da, qismən onun əsas məziyyətlərindən danışılır. Onu olduğu kimi xatırlamaq xəyalın imkan xaricindədir.

Bütün hüceyrələrindən həyat fısqıran, hərəkətlərindən təmkin, hiss və ağıl çağlayan, ürəyindən mehr-məhəbbət saçan, sevinənlə sevinən, ağlayanla ağlayan, hələ gənclik çağlarında müdrikləşən Əlfi özü bütöv, sözü bütöv bir əsəti qəhrəmanı idi sanki.

Üzünün girdəliyi, saçı, bıığı, qaş-gözü, gözlərindəki günəş işığı onu qədim türk döyüşçüsünə - ər oğlu ərə bənzədirdi. Bu yalnız zahiri oxşayış deyildi. Ürəyi – ürəyinin özəyi, məqsədi – məqsədinin cövhəri yüzilləri keçib gəlmiş və biza bu qırmda, bu qılıqda görünmüşdü, əsl-kökünə sadıq bir övlad kimi.

Dost kimi də əsl idi.

Qədim dastanlardakı dostlar tək, dostlarını özündən çox istərdi. Bu xeyirxah, əliaçıq, comərd insanda dostluğun bütün əlamətləri vardı. Dostluq onun üçün ünsiyyətin ən vacib vasitəsi olmuşdu.

Deyirlər Tanrı öz dərgahına əvvəlcə yaxşılardan seçib aparır. Əlfi o seçilmişlərdən idi. Təkcə gülüşü bir dünyaya dəyərdi. Səsi, zarafatları, yeyib-içməyi təkrar olunmazdı. Belə bir əminlik var ki, insanları bir-birindən ayırmaq üçün barmaq izlərinə baxılır. Demə, dünyaya bu qədər insan gəlib-gedib, heç birinin barmaq izi başqasının bənzəmir. Amma Əlfinin tək barmaq izləri yox, yerişi, baxışı, eyhamı da özünəməxsus və yalnız özününkü idi.

İnsan gəldi-gedərdi. Bu, çərxi-fələyin işidi. Çərxi-fələk kamil bir mühəndis qurğusudur. Külli-bəşər bir alın yazısının əlində acizdir. Mən də acizəm, sən də!

Oğlu İlqarın səbir və məhəbbətlə bir yerə topladığı şəkillərə baxdım. Donmuş xatirələr! Şəkillərdə bir insan ömrü! Amma şəkillər ömür deyil. Əslində təşnə adamın rast gəldiyi sısqa bulaqdır şəkillər. Gördüklərinə gördüklərini duyunca baxanda, sısqa bulaqdan da doyunca su içmək olarmı! Adam gedir – şəkil qalır. Elə adamı yandıran da budur.

Qəlbinə yaxın tutduğun adam haqqında xatirə yazmaq daş daşmaqdan ağır işdir. Bir də görürsən ki, əsl sözü deməmişən. Hər sözü demək olmur.

Hayıf deyildi üzbəüz oturub söhbət eləmək!

Qarabağı yada salmaq!

Xarı-bülbülü görmək!

Xanın səsinə eşitmək!

Burda deyiblər: sən saydığını say, gör fələk nə sayır.

Nə dərinmiş Xəznə dərsəsi!

Nə uzunmuş Cıdır düzü!

Nə çəkilməz dərd imiş bu ayriq, Allah!

Bakt, 2009-cu il

*Ürəyimdə bir düşüncə
yataqda yastıqlar
arasında ölmək.*

*Tərk edilmiş
bomboş otaqda
boşuna tükənmək
şam kimi...*

*Belə ölüm vermə mənə,
belə ölüm vermə, tanrım!*

*İldırımın parçaladığı,
qasırganın*

*kökündən çıxarıb
yıxdığı ağac olum,*

*göy gurultusuyla
dağdan bir uçqun*

kimi düşən qaya olum.

Məqsədimiz çağdaş macar poeziyasını incələmək olsa da, XIX əsr macar şairi Sandor Petofiyə məxsus olan bu şeiri təqdim etməklə bəri başdan demək istəyirik ki, bugünkü macar şeirinin də ruhu, intonasıyası, haradasa, elə bu şeirin canındakı tənhalıq motivi üzərində qalmaqdadır.

Tənhalığın poeziyası, daha çox, romantizmlə bağlıdır. Bu poeziya, əvvəla, kosmik tənhalıqdan – insanın kainata xüsusi missiya ilə gəlişinə inanmasından və bu missiyanı yerinə yetirə bilmədiyinə görə yaşadığı komplekslərdən doğulur. Yəni bu, hər şeydən əvvəl, dünya ilə, yaradılışla daimi konfliktdə təklənmək hissinin poeziyasıdır. Tənhalığın poeziyası həm də şairin sosial tənhalığından – yaşadığı dövrün, cəmiyyətin sosial-ictimai reallıqları ilə ziddiyyətlərdən qaynaqlanır. Bir də mədəni tənhalıq var: sən daşçıyıca olmadığın dəyərlər sisteminin içindəsən, sən təfəkkür qürbətində yaşayırsan. Macar şeiri bütün dövrü ərzində böyük bir yalqızlıq acısı yaşamış kimi görünür.

*Çayla yanaşı uzanmışam.
Ulduzlar nizamla düzülüb
çayın sularında və
mənim üzümündə.*

*Bu uzanmış vəziyyətdə
nə qardaşam, nə ərəm, nə
macaram.*

Bəs kiməm?

Sadəcə, yorğun adam!

Bu misralar isə XX əsr Macarıstan şairi Attila Yozefin şeirindəndir. Həmvətənləri onu XX əsr macar poeziyasının klassiki hesab edirlər. Hər il Macarıstanda poeziya günü də aprelin 11-də – Yozefin doğum günündə keçirilir. Macar ədəbiyyatşünaslığında dissertasiyaların əksəriyyəti onun haqqındadır. Bu elmi işlərin həcmi şairin yaradıcılığının həcmindən bir neçə yüz dəfə böyükdür. “Latın Amerikasına şeiri” deyəndə Nerudanı, “türk şeiri” deyəndə Nazim Hikməti xatırladığımız kimi, “macar şeiri” deyəndə də yada düşən ilk ad Attila Yozefdir. Hərçənd bu böyük şairin Neruda kimi dünya şöhrəti yoxdur. Heç beş addımlıqdakı Avropa oxucuları da onu yaxşı tanımır. Deyəsən, bizim “Biləcəri sindromu” adlandırdığımız problemi macar şairləri də yaşayıblar, yaşamaqdadırlar.

Məşhur yazıçı Artur Kestler Attila Yozefin faciəli ölümünü haqqında yazanda məhz bu hissi – dünya ədəbiyyatından təcrid hissini qabardır: “Bəlkə də, bu xalqın yalqızlığıdır, belə dahiləri yetişdirən. Bəlkə də, macar dahilərinin özünü-təsdiq iradəsi millətin tənhalığından gəlir. Bəli, Endre Adı, Attila Yozef kimi dahilər kənar dünya üçün lal-kar doğulurlar. Bəlkə, bundan sonra da çoxları bilməyəcək ki, dünyanın indiyədək tanımadığı Attila Yozef böyük Avropa liriki idi”.

Bəli, macar tənqidçilərinin “ağrının dahisi” adlandırdıqları Yozefin şeirlərindəki böyük kədər həm xalqın, həm də özünün yaşadığı sarsıntılardan gəlirdi. Söhbət üç yaşında atasını, on dörd yaşında anasını itirən, bütün ömrünü yoxsulluq içində keçirən, bir şeirinə görə universitetdən qovulan, bir fikir ayrılığına görə Kommunist Partiyasından xaric edilən, ömrünün son illərini xəstəliklə çarpişan, otuz iki yaşında özünü qatarın altına ataraq intihar edən bir şairdən gedir.

Amma Attila Yozefin poeziyasındakı ağrı yalnız bioqrafik deyil, bəşəridir:

*Qışqıran mən deyiləm, yer
uğuldayır.*

*Uzan suların duru dibinə,
yapış pəncərə şüşəsinə,
gizlən almazların*

*parıltısı arxasında,
daşlar altındakı
böcəklər arasında,*

*gizlə özünü isti çörək içində.
Boşuna yuyunursan
öz içində,*

*yalnız başqa suda
yuya bilərsən üzünü.*

*Ey maşınlar, quşlar,
yarpaqlar, ulduzlar,
sonsuz anamız uşaq istəyir.*

*Qışqıran mən deyiləm,
yer uğuldayır.*

Demək olar ki, elə macar xalqı da şair xalqdır. Macar şeir günündə ölkənin hər şəhərində, hər kəndində müxtəlif tədbirlər təşkil edilir. Uşaq bağçalarında uşaqlar şeir yazmağa həvəsləndirilir, teatrlarda şeir gecələri keçirilir, dünyanın başqa ölkələrindən

Macarıstan paytaxtına qonaqlar axışır, meydanlarda izdiham qarşısında şeir oxunur, macar şairlərinin misraları şüarlar kimi səsləndirilir.

Təbii, Avropa coğrafiyasında yerləşən ölkə olaraq, Macarıstanın ədəbiyyatının estetik xəritəsi rəngarəngdir. Macar şeiri XX əsrin əvvəllərində həm romantik idi, həm də realist. Bu istiqamətlərin Ferens Molnar, Viktor Rakoşi, Şandor Brodi kimi nümayəndələri özlərini fransız ənənələrinin davamçıları sayırdılar. Növbəti mərhələ Qərb modernizminin dalğası ilə başlasa da, Macarıstanda sənayenin sürətli inkişafı ilə də bağlıydı. Bu dövrdə “Qərb” jurnalının ətrafına toplaşan modernistlər qrupu xeyli istedadlı şairlər üzə çıxardılar.

Son qırx ildə ədəbiyyata gələn şairlərin içində Avropanın modernizm təcrübəsinə söykənən “müasir modernistlər” də var, yeni ədəbi konsepsiyaları folklor elementləri ilə, “geridə qalmış” poetik ənənələrlə birləşdirən “klassik modernistlər” də. Ancaq fərqi yoxdur, onların hamısının şeirlərində “həmin tənhalıq hissi” mətn-daxili bir ağrı kimi keçir. Məsələn, Macarıstan Yazıçılar Birliyinin sədri, səkkiz şeir kitabının müəllifi Yanoş Sentmartonidən oxuyuruq:

*Nə yorulur, nə bezirəm,
günlərlə, həftələrlə
sözə forma gəzirəm.*

*Amma hər an
divarlar qalxır qarış-qarış,
binələr ucalır durğun
substansiyadan...*

*Nəşəyəmsə də, kədərəmsə də,
yoxa çıxmağa hazırım,
amma gərək sözdən
icazə alam.*

Və eyni ağrını “tərcüməyə çətin gələn” şeirlər müəllifi kimi tanınan Laura Yankuda da götürürük:

*Sümükləri yığışdırmayın,
onlardan körpü tikəcəyik
Tanrıya gedən yolda...*

*...Qoynum qorxulara
sığmacaq,*

*boz gözlərin baxışı
nohur üstündə duman.*

*Bir parça səma
həmişəki çörəyim,*

gözləmə zalı həmişəki evim.

“Tənhalıq hissi” baxımından, bəlkə də, çağdaş macar poeziyasının başqa bir nümayəndəsini Yanoş Lasfını istisna saymaq olar. Müasirləri onu “daşan enerji” adlandırırlar. Əlbəttə, 20 il ərzində ədəbiyyatda bu həcmdə iş görmək hər adama nəzərə alınmur. Yanoş Lasfi təkcə şeir yox, həm də hekayə, roman, esse, pyes, uşaqlar üçün nağıl, tənqidi məqalə yazır. Səkkiz şeir, üç nəsr kitabının, uşaqlar üçün on kitabın, iyirmidən çox tərcümə toplusunun müəllifi, otuzdan çox mükafat sahibidir. Üstəlik, universitetdə ədəbiyyat nəzəriyyəsinə və tərcümə təcrübəsinə dərs deyir. Macar Tərcüməçiləri Birliyinin yaradıcılarından və rəhbərlərindən biridir. Onun yaradıcılığını “çağdaş macar poeziyasının optimizmi” hesab edirlər: ən adi məqama, ən xırda detala da heyrətlənən, hər şeyə uşaq kimi sevinən poeziya...

*Elə ki sinəmdə kükrəyir qəzəb
qırırım qab-qacağı
sonra gəzirəm varlığım
qırıntıları üstündə.*

*Elə ki içimə sakitlik gəlir
minlərlə qırıntıdan
yığıram özümü.*

(Şeirlərin
tərcüməsi
müəllifə
məxsusdur)

Salam
SARVAN

Macar şeirinin “tənhalığı”

○ **1936-cı ildə bütövlükdə Azərbaycan kinosunun səsli sistemə keçməsi ilə ekranın təbliğat vasitəsi kimi inkişafı prosesində yeni mərhələ başladı. 1936-cı ildən səsli kino ekran publisistikasına ikinci həyat verdi və onu canlandırdı. İş burasındadır ki, o vaxta qədər çəkilmiş kinolentlər əsasən xronika xarakteri daşıyırdı, filmlərdə konkret insana münasibət yox idi. Xronikal kadrlarda montaj edilmiş iri plandakı adamlar isə kameranın təsirini hiss edir, özlərini yığırdılar. Bu kadrlar öz xarakterinə görə, kinodan çox fotoqrafiyaya yaxın idi. 1936-cı ildən isə artıq səs yazma aparatları ilə təchiz olunmuş kinofabrikdə səsli sənədli filmlərin istehsalı müntəzəm xarakter daşımağa başladı. Kinematografçılar səsin ekran sənətinə gətirdiyi yeni bədii-estetik keyfiyyətləri yaradıcılıq prosesində mənimsəmək məqsədilə hazırlıq işləri görürdülər. Az.FKİ tamamilə yeni kinematografçı peşəsi – səs operatorları hazırlamaq üçün ilkin tədbirlər görməyə başladı. Respublikada bu sahənin əsasını qoymuş M.Murovdan sonra sənədli kinoda çalışan M.Rayev, İ.Ozerski, M.Belousov, E.Homerovla yanaşı, Leningrad Kino Mühəndisləri İnstitutunu bitirmiş Ə.Şeyxov, K.Əmirov, N.Səfərov və digər gənc mütəxəssislər müharibədən qabaqkı səsli sənədli ekran əsərlərinin istehsalında iştirak etdilər.**

Bu dövrdə sənədli kino mütəxəssislərinin – ssenariçi, rejissor, operatorların hazırlanması ən mühüm vəzifələrdən biri idi. Artıq 20-ci illərin əvvəllərindən sənədli ekranda çalışan M.Mikayılov, İ.Tartakovski, İ.Monakovla yanaşı, 30-cu illərin əvvəllərindən bu sahəyə yeni qüvvələrin axını başladı. Həmin illərdə A.Quliyev, Ə.İsmayılov, M.Mustafayev, C.İsmixanov, B.Pumpyanski, Q.Braginski, S.Bədəlov, Ə.Ələkbərov, R.Təhməsib, V.Yeremeyev, F.Novitski, V.Zbudski, Ə.Atakişiyev, Ə.Həsənov, L.Koretski, Ş.Şeyxov, R.Rza, M.Dadaşov, N.Bədəlov, Niyazi, T.Quliyev sənədli kinoda məhsuldar işləyirdilər. Onların yaratdıqları lentlər ideoloji yönümünə görə məlum istiqaməti əks etdirsə də, peşəkarlıq sarıdan get-gedə təkmilləşirdi.

İdeoloji-təbliğat funksiyası və mövzusu baxımından 1936-1940-cı illərdə çəkilmiş sənədli filmləri aşağıdakı qruplara ayırmaq olar: istehsalat mövzusunda çəkilmiş elmi-kütləvi, xronikal-reportaj, etnoqrafik-mənzərə, tarixi-inqilabi, sənədli-bioqrafik və hərbi-vətənpərvərlik filmləri. Bir-birindən mövzusunda, janrına və çəkiliş üsullarına görə fərqlənən bu qruplar bütövlükdə ideoloji-təbliğat yönümü cəhətdən həmin dövrün Azərbaycan sənədli kinosunun əsasını təşkil edirdilər.

Bu dövrün sənədli ekran əsərləri arasında istehsalat mövzusunda həsr olunmuş filmlər sayca çox idi. «Sovet xalqının yeni həyat quruculuğu»nun müxtəlif sahələrini – xalq və kənd təsərrüfatını, xüsusilə, neft sənayesi və staxanovçular hərəkətini əks etdirən sənədli filmlər hər il ekranlara buraxılırdı. 1936-cı ildə «Bakıda Staxanov mayı», «Yüksək məhsul», «Qazmada təhlükəsizlik», «Elektrokəşfiyyat», «Zərbəçi kolxozçuların birinci toplanışı», 1937-ci ildə «Xəzər dənizinin dibi», «Neft saatdarları», «Pambıq yığımının staxanovçuları», 1938-ci ildə «Pambıq», «Üzüm və şərabçılıq», 1939-cu ildə «Neft bayramı», «Stalin adına Samur-Dəvəçi kanalı», 1940-cı ildə «Qazmada rejim», «Neft və pambıq respublikasında» və s. filmlər ekranlara buraxılmışdı.

Bu lentlərdə istehsalat sahələrində quruculuq işlərinin gedişi xronikal-sənədli formada əks etdirilir, istehsalatda yenilikçi üsulların və yeni texnologiyaların tətbiqindən söhbət açılırdı.

Elmi-kütləvi filmlər elm sahəsində gedən axtarışları, bu axtarışların nəticələrinin istehsalatda tətbiqini əks etdirirdi. Məsələn, «Kosinus F-4» filminə enerjiyə qənaət olunmasından danışılırdı. Rejissor M.Mikayılovun «Həzrət ol» bədii filminə hazırlıq kimi lentə aldığı «Qan köçürülməsi» filminə tibb elminin son nailiyyətinin tətbiqindən söhbət gedir. Rejissor-operator İ.Tartakovski «Malyariya» filminə bu kütləvi xəstəliyin əlamətləri və onunla mübarizə yollarını tamaşaçılara sadə dillə çatdırmağa can atırdı. Eləcə də, onun «Anqilostomitoz» filminə həmin xəstəliyin yayılmasına qarşı əhalinin görməli olduğu tədbirlərin vacibliyi ön plana çəkilirdi.

Bu dövrdə əlamətdar hadisələrin xronikal formada lentə alınması sənədli ekranın başlıca funksiyalarından biri olaraq qalırdı. Keçirilən əmək və inqilab bayramları, əmək qabaqcıllarının təltifi, sovetlərin qurultayları, SSRİ Ali Sovetinə seçkilər, böyük tikinti işlərinin başlanması və digər hadisələr sənədli kino ustaları tərəfindən operativ şəkildə lentə alınır. 1936-1940-cı illərdə ekranlara çıxan «Bir gün» (müəllif İ.Manakov), «SSRİ Ali Sovetinə seçkilər qarşısında» (S.Bədəlov və V.Yeremeyev), «Kirovun abidəsinin özlülünün qoyulması» (V.Yeremeyev), «Azərbaycanın xilaskarının xatirəsinə» (V.Yeremeyev), «Azərbaycan SSR Sovetləri VII fəvqəladə qurultayı» (N.Safronov və V.Yeremeyev), «Bakı Oktyabrı bayramı», «Yeni muzey» (V.Yeremeyev), «Ümumxalq bayramı» (N.Safronov), «Azərbaycan SSR Ali Sovetinin ikinci sessiyasında» (V.Yeremeyev, N.Safronov), «Əmək bayramı», «Böyük Oktyabr Sosialist İnqilabının XXIII ildönümü» (Ə.Həsənov, Ə.Musayev), «Azadlıq və sevinc bayramı» və s. filmlər müxtəlif «əlamətdar hadisələr»ə həsr olunmuşdu.

Nisbətən ideoloji-təbliğat missiyasından xilas olan etnoqrafik – mənzərə filmlərinin diktor mətnlərində «sosialist inqilabının nailiyyətləri», «sovet quruculuğunun zəfər yürüşü», respublikamızda «Lenin və Stalin ideyalarının uğurla həyata keçirilməsi» və s. söz formasında da olsa, tamaşaçılara çatdırılırdı. Bu cür lentlərin kadrlarında Azərbaycanın gözəl mənzərələri, adət-ənənələri, gündəlik qaygıları çox zaman sözlə uyğunlaşmasa da, təbliğat yönümündə əhəmiyyətli vasitə sayılırdı.

Belə filmlərdən «Xınalıqların qonağı», «Gümüşü qağayılar», «Azərbaycan atları», «Artyom adası», «Zaqatala», «Yeni həyat vadisi» və başqalarını göstərmək olar. «Xınalıqların qonağı» filminə (İ.Manakov və V.Yeremeyev) özünəməxsus mədəniyyəti, adət-ənənələri olan etnik-qrupun – Xınalıq kəndində yaşayanların «sovet hakimiyyətinin qələbəsi nəticəsində xoşbəxt gələcəyə doğru» addımlamasından, «Dağlıq Qarabağda» (V.Yeremeyev, Ə.Həsənov) filminə «əsrələr boyu çiyin-çiyinə yaşayan Azərbaycan və erməni xalqlarının mehriban dostluq şəraitində ömür sürmələrindən», «Azərbaycan atları» (V.Yeremeyev, Ə.Ələkbərov) filminə «atçılığın sovet hakimiyyəti dövründə daha da inkişaf etdirilməsindən», «Artyom adası» və «Zaqatala» lentlərində sözügedən ərazilərin «sovet hakimiyyətinin qayğısı sayəsində çiçəklənən diyara dönməsindən» söhbət açılırdı.

Bu dövrün sənədli ekran əsərləri içərisində tarixi-inqilabi filmlərin əhəmiyyətli yer tutması da təsadüf deyildi. Artıq formalaşmış ənənəyə görə, Oktyabr inqilabının ildönümlərinə və başqa tarixi hadisələrə irihəcmli sənədli lentlər həsr olunurdu. Bu filmlərdə tarixə nəzər salınır, baş vermiş hadisələr ideoloji təbliğatın tələblərinə uyğun böyük inqilabi pafosla tamaşaçılara çatdırılırdı. Sovet kinoşünaslığında «Ordenli Azərbaycan» («Onbirlərdən biri») tammetrajlı sənədli ekran əsəri müharibədən qabaqkı dövrün ən qiymətli nümunələrindən hesab edilirdi. R.Rza və Əbülfəsinin ssenarisi üzrə R.Təhməsibin çəkdiyi filmdə Azərbaycan sənədli kinosunun əsas istiqamətini müşahidə etmək olar. Çoxsaylı sənətçilərin (rejissorlar Q.Braginski, V.Konstantinov, Ş.Şeyxov, operatorlar S.Bədəlov, M.Dadaşov, C.İsmixanov, bəstəkarlar Niyazi,

Q.Qarayev, C.Hacıyev) ortaya çıxardıqları bu ekran əsərində xronikal qaydada «Azərbaycanın sosializm quruculuğu yolu ilə addımlamasından» söhbət açılırdı. Eləcə də, 4 hissəli «20-ci bahar» (ssenariçi Ş.Məlik-Yeqanov, rejissorlar M.Mikayılov, V.Yeremeyev, operator C.İsmixanov, bəstəkarlar Niyazi və T.Quliyev, səs operatoru Y.Homerov) filminə «Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulmasının tarixi xronikası və qazanılmış uğurlar» tamaşaçılara çatdırılırdı.

Sənədli-bioqrafik janrdə ekran əsərlərinin yaradılması bu dövrün başlıca xüsusiyyətlərindən idi. İlk cəhd 1938-ci ildə, görkəmli maarifçi, yazıçı, dramaturq, filosof M.F.Axundovun vəfatının 60-cı ildönümünü münasibətilə gerçəkləşdirildi. Rejissorlar Ə.Həsənov və Ə.Musayevin çəkdiyi (operatorlar İ.Manakov, V.Yeremeyev, Ə.Ələkbərov, musiqi tərtibatçısı Q.Krupkin, səs operatoru İ.Ozerski) «Böyük maarifçi yazıçı M.F.Axundov» filminə sənədli-bioqrafik portretin yaradılması cəhdləri özünü göstərirdi. Müəlliflər qısa şəkildə M.F.Axundovun həyat və yaradıcılıq bioqrafiyasının ən vacib faktlarını ekrana çıxarmağa çalışmışdılar. 1940-cı ildə rejissor M.Slavinskayanın N.Sofronovun ssenarisi üzrə çəkdiyi «Bakı bolşevikləri» (operatorlar V.Yeremeyev, Ə.Ələkbərov, V.Zbudski, musiqi tərtibatçısı A.Qren, səs operatoru V.Nesterov) filminə də portretləri yaradılması cəhdi hiss olunurdu. Bu ekran əsərləri sonrakı dövrlərdə sənədli-bioqrafik janrın daha da zənginləşməsi üçün zəmin rolunu oynadı.

Müharibədən əvvəlki dövrün sənədli kinosunda ayrı-ayrı mövzulara (qadın azadlığı, yeni nəslin tərbiyəsi, ticarət, siyahıyulama, incəsənət, idman və s.) həsr olunmuş filmlər təbliğat-təşviqat funksiyaları ilə yanaşı, ideoloji yönümün ümumi tendensiyalarını əks etdirirdilər. «Türk qızının baharı» iki-hissəli ekran əsəri (ssenari müəllifi-rejissor S.Bədəlov, operator V.Yeremeyev, bəstəkar Niyazi, səs operatoru İ.Ozerski) «dini mövhumatdan azad olmuş Azərbaycan qadını» haqqında ilk sənədli oçerk idi. Eyni zamanda, bu dövrdə lentə alınmış «Xalq yaradıcılığı» (müəllif – Ə.Atakişiyev, İ.Ali-Məqam), «İstedadlar məktəbi» (müəllif S.Bədəlov), «Yeni həyata doğru» (müəllif İ.Manakov), «Komsomol nəslə» (rejissor N.Bədəlov, operatorlar V.Yeremeyev, İ.Manakov, F.Novitski və s.), «Yaşasın Azərbaycan artistləri!» (müəllif N.Sofronov, operatorlar Ə.Ələkbərov, F.Novitski), «Azərbaycan aşıqları» (rejissor N.Bədəlov, operator S.Bədəlov), «Bədən tərbiyəsi və idman» (müəllif F.Novitski, operator Ə.Ələkbərov), «Sovet gimnastikası» (S.Bədəlov), «Mədəni ticarət», «Motoyarışlar», «Əhalinin siyahıyaalınması», «Pionerlər» və s. filmləri respublikanın həyatının müxtəlif sahələrini ekranda əks etdirirdi.

Davamı gələn sayımızda

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

Səsli sənədli kinomuzun ilk dövrü

Qız qalasının ən hündür hissəsində dayanıb şəhərə baxan insanları demək olar, hər gün görürük. Həmin nöqtədə dayanmaq üçün qalanın daxilindəki səkkiz mərtəbəni adlayan ziyarətçilərin çoxu əslində böyük sirrin səkkiz qatını geridə qoyduqlarından xəbərsizdilər. 28 metrlik qalanın bütün qatları necə deyirlər, tarixin o biri üzündəki sirlərin qorunduğu xəzinədir. Dairəvi formada olan və get-gedə darlaşan qatlar neçə illərdir ki, qalaya gələn ziyarətçilərə həmin sirləri açmaq istəyir. Çox zaman milli yaddaşımızın dirilik düsturunu özündə gizləyən daşlara qulaq verməmişik, elə dar dəhliz, ensiz pillələrlə qalanın açıq hissəsinə çıxıb şəhərimizə tamaşa etmişik. Amma səkkiz mərtəbəli sirrin doqquzuncu mərtəbəsindən baxdığımız şəhərin, onun sakinlərinin yaddaşının həmin səkkiz mərtəbədə, oradakı hər daş parçasında olduğunu fərqi nə varmıyıq. Bələdçimiz Nərimin Vəliyevanın köməyi ilə bu adətə pozmağa çalışdıq. İçəri qədəm qoyan kimi 1964-cü ildən muzey kimi fəaliyyət göstərən, 2000-ci ildə UNESCO-nun Ümumdünya irsi siyahısına salınan Qız qalasında hərəkət etməyin özünün sirr dumanına bürünmək olduğunu anladığımız. Bələdçimiz öncə qalanın tarixi barədə vacib faktı qeyd etdi:

“Qız qalasına diqqətlə baxanda onun iki fərqli hissədən ibarət olduğunu görə bilərik. Həmin hissələr fərqli tikinti materiallarından hazırlanıb. Çünki qalanın özü iki mərhələdə inşa edilib. Alt hissəsi e.ə. VIII-VII əsrlərdə - şumerlər dövründə tikilib. Dini prinsiplərə əsaslanıb, ilkin görkəmi içiboş, silindrvari olub. Daxili divarlar boyunca yuxarı qalxan pilləkənlər yonulub”.

Ümumiyyətlə, qalanın yaşının XII əsrdən hesablanması kökündən yanlışdır. Qala bu əsrdə memar Məsud Davudoğlu tərəfindən ucaldılıb və inşası başa çatdırılıb. Abidənin üst hissəsini tamamlayan Məsud Davudoğlu ora kufi xətti ilə “Qüleyi-Məsud” sözlərini yazıb. Məsud Davudoğlu qalanı düşmənin hücumundan müdafiə olunmaq məqsədilə ucaldıb. Lakin XII əsr müsəlman intibahının memarı olan Məsud abidədə Şərqi memarlıq sirlərini də əks etdirib. Belə ki, nəhəng qaya üzərində tikilən qalanın yuxarıdan baxaraq 9 rəqəmi şəklində görünməsinə xüsusi diqqət yetirilib. Burada söhbət təbii ki, tikilinin mütləq hansısa rəqəmə oxşamasından getmir. 9 rəqəmi sadəcə, bir formadır ki, tikinti zamanı təbii edilən memarlıq sirləri öz başlanğıcını buradan götürür. Qalanın tək doqquz rəqəminə yox, həm də butaya oxşamasına səy göstərilib.

Bələdçimiz Nərimin xanımın müşaiyəti ilə ilk qata qədəm qoyuruq. Hər mərtəbə özündə nəyisə ehtiva edir, hərəsinin özünəməxsus mistik aurası var. Nağıllarda hər qapını açıdıca yeni-yeni möcüzələrlə rastlaşan qəhrəmanlar kimi, biz də, Qız qalasının hər mərtəbəsində hansısa sehirli üzləşəcəyimizi düşünürük. Birinci mərtəbədə burada ötən əsrin əvvəllərində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı aşkarlanan əşyalar, dulusçuluq alətləri saxlanılır. Bələdçi deyir, pilləkən ona görə qoyulmayıb ki, qalanı fəth edərək, birinci mərtəbəyə gələn düşmənin ikinci mərtəbəyə çıxış imkanını olmasın. O dövrdə qalada müdafiə olunanlar yalnız kəndir vasitəsilə ikinci mərtəbədən aşağı enərmiş.

Qız qalasının unikallığını təsdiqləyən faktlardan biri də onu başqa mühafizə tikililəri ilə birləşdirən yeraltı yollara malik olmasıdır. Bir çox alimlərin, xüsusən də Sara Aşurbəylinin tədqiqatlarında Qız qalasını Ramana, Mərdəkan qalaları ilə birləşdirən xüsusi yeraltı yollardan söhbət açılır. Amma Nərimin xanım deyir ki, hazırda, bu barədə, ümumiyyətlə, araşdırma aparılmır.

QIZ QALASI

Səkkiz mərtəbəli abidənin doqquzuncu qatı

İkinci qatda qalanın hansı funksiyalar üçün inşa olunduğunu göstərən elektron tablolar yerləşdirilib. 2014-cü ildə restorasiya olunan qaladakı çoxsaylı virtual tablolardan, bəlkə də, ən əhəmiyyətliləri bu qatdadır. Üç elektron tablo Qız qalasının üç funksiyasını yüksək effektiv görüntülər vasitəsilə ziyarətçilərə çatdırır. Birinci tabloda abidənin zərdüştülərin ibadət yeri olmasını əks etdirən animasiyalar göstərilir. Qalanın zərdüştülük abidəsi olma faktı XIX əsrin rus hərbi-mühəndis xəritələrində də öz təsdiqini tapır. Onlar Qız qalasını “Xunsar” adlandırdılar ki, bu da “Ansar Günəş” və ya “Günəş qəsr” mənasını verir.

Tablodakı effektlər Qız qalasının Günəşə sitayiş edən insanların müqəddəs məkan olmasına işarə edir. Bəzi alimlərin fikrincə, qaladakı xeyli element ulduzların və Günəşin birillik siklini müşahidə etmək üçün nəzərdə tutulub və qədim insanların həyatında mühüm rol oynayıb.

İkinci tabloda Qız qalasının müdafiə məqsədli tikili olmasını təsdiqləyən animasiyalar nümayiş olunur. 1964-cü ildən bəri muzey kimi fəaliyyət göstərən Qız qalası əsasən hərbi məqsədli tikili kimi tanınılıb. Həqiqətən də, Qız qalası uzun müddət yerli əhalini düşmənin hücumlarından qoruyub. Qalanın strukturu, divarların qalınlığı, xüsusi kanalizasiya sistemi, bu gün də suyu qurumayan quyu, ən nəhayət, qala haqqında saysız əfsanələr də bu faktı təsdiqləyir.

Həmçinin 1960-cı illərin əvvəllərində qalada aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı tapılan silah qalıqları və taxta parçaları da onun hərbi məqsədlə istifadəsini təsdiqləyir. Həmin taxta qalıqlarını laboratoriyada incələyən zaman məlum olub ki, qalada həddindən artıq qalın və hündür tirlərdən istifadə edilib.

Rəsədxana

Amma Qız qalasının rəsədxana kimi fəaliyyəti çox vaxt diqqətdən kənar qalıb. Üçüncü tabloda abidənin rəsədxana kimi istifadəsini təsdiqləyən görüntülər var. 2008-ci ilin 22 dekabrında alimlər Qız qalasında müşahidə apararkən qərribə halla rastlaşdılar: tikilinin səkkiz pəncərəsindən yuxarıdakı dördü elə yerləşib ki, dekabrın 22-də, yəni qış gündönümündə

Günəşin şüaları bu pəncərələrdən düşərək qalanın içini işıqlandırır. Güman edilir ki, məhz qışın bu ən qısa günündə kahinlər günün yeni dövretməsi üçün ayınlar icra ediblər. Günəş işığının həmin hissədən öldə cəmi bir dəfə Qız qalasına daxil olması həqiqətən də heyrətamiz faktdır.

Diqqətlə üçüncü virtual tabloya baxırıq. Xüsusi animasiyada Qız qalasında Günəşə və əmə cismilərinə tamaşa edərək, ölçmə işləri aparın münəccim görünür. Bələdçimizin qeydləri burada tam yerinə düşür: “Qız qalası həm də Günəşin bir il ərzində fırlanmasını müşahidə etmək məqsədi ilə inşa edilib. Gecələr qaladan səmanı seyr edəmişlər. Qalanın pəncərələrindən üfüqün ən parlaq ulduzlarını, məsələn, Veqa bürcündəki Lira, Əqrəb bürcündəki Antares, Böyük Ayı bürcündəki Sirius ulduzlarını görmək olardı”.

Bəzi versiyalara görə, Qalanın dördüncü mərtəbəsindən damına qədər yerləşən pəncərələri Günəşin trayektoriyasını təkrar edərək, xüsusi qövs yaradır. Eyni zamanda pəncərələr günəşin çıxmasına və qış gündönümünə istiqamətlənib. Astrofiziki tədqiqatlar göstərir ki, qış gündönümündə günəş şüaları pəncərələrdən içəri dolaraq, bütün Qız qalasını işıqlandırır.

Sirr qatları

Növbəti mərtəbələrə qədəm qoyuruq. Üçüncü mərtəbədə ziyarətçiləri ən çox heyrətləndirən məqam su quyusudur. Quyu yalnız birinci və üçüncü mərtəbələrdə görünür. Quyunun ikinci deyil, birbaşa üçüncü mərtəbədə görünməsi memarlıq sirridir. Quyuda indi də su var. Xarici ölkə laboratoriyalarında aparılan tədqiqatlara əsasən, oradakı suyun kimyəvi tərkibi təmizdir və istifadəyə yararlıdır. Quyudakı şirin suyun Xəzərin duzlu suyuna qarışmaması da möcüzədir.

Bəşinci mərtəbə Qız qalasının “əfsanələr hücrəsi” adlanır. Burada Qız qalası ilə bağlı xeyli əfsanə kitab formasında hazırlanan virtual elektron tabloya yerləşdirilib. Turistlər həmin “kitab”a toxunmaqla səhifələri dəyişə və istənilən “Qız qalası” əfsanəsi ilə tanış ola bilərlər. Altıncı mərtəbə əsasən qalanın müdafiə funksiyasını əks etdirən eksponatlarla ibarətdir. Bu eksponatların əksəriyyəti soyuq silahlardır. Qonşu lövhələrdə isə alman rəssamlarının hazırladığı köhnə Bakının müdafiə sisteminin nümayiş olunduğu virtual ekran var.

Növbəti dayanacağımız isə qalanın yedinci qatıdır. Bu gün ziyarətçilərə, turistlərə, bəlkə də, ən çox təqdim olunmalı hissə elə buradadır. Burada hansısa bir eksponata rast gəlmirik, sadəcə, qalanın restorasiyasından sonra bu qata bir neçə virtual lövhə qoyulub və onlar Qız qalasının unikallığını, əsl mahiyyətini özündə çox gözəl əks etdirir. Bələdçinin sözlərinə görə, vacib bilgilərin işıqlandığı virtual lövhələr bir qrup mütəxəssis qrupu tərəfindən hazırlanıb. Bu lövhələr həqiqətən də Qız qalasının əsl memarlıq möcüzəsi olduğunu bildirən əsas faktlardır:

“Qədim zamanlardan bəri Abşeron yarımadasının sakinləri od və suya ehtiramla yanaşaraq, Günəşə və Aya sitayiş ediblər. 1960-cı ildə aparılan tədqiqatlar zamanı abidənin ətrafında od səcdəgahının qalıqları tapılıb. Tapıntıya əsaslanaraq Qız qalasının məhz bu səcdəgah üzərində inşa edildiyini demək olar”.

Başqa lövhəyə diqqət edək: “Qız qalasının yuxarıdan görünüşü Günəşi və odu bildirən, Azərbaycanda çox yayılan buta formasındadır”.

Doqquzuncu mərtəbə

Sonda bütün ziyarətçilər kimi biz də doqquzuncu mərtəbəyə qalxdıq. Sirlər üzərindən Bakıya baxmaq həqiqətən də möhtəşəm idi...

Elmin NURİ

Uzun müddət ateistliyimizlə öyünə-öyünə dinimizdən, mənəviyyatımızdan uzaq düşüb babalarımızın, nənələrimizin iman gətirdikləri, etiqad etdikləri pirləri, ocaqları az qala unutmuşduq. Bu unutmamız bizi təkcə dinimizdən imanımızdan ayrı salmamışdı, həm də doğma yurd-yuvamızın tarixi keçmişinin neçə-neçə dəyərlili səhifələrini də yaddan çıxartmışdıq. Elə haqqında söhbət açdığımız pirlər, ocaqlar da bu yerlərin ötənindən-dünənindən soraq verir.

Xəlifə Seyid Əhməd piri

Tarixdən məlumdur ki, XII-XIII əsrlərdə ərəb xilafətinin dağılma dövründə xəlifələr tez-tez dəyişirdilər. Hökmdarlıq taxtacında bəzən bir həftə, bircə gün əyləşən xəlifələr də olurdu. Belə xəlifələrin çoxunun gözlərini çıxarıb, edam edirdilər.

Bəziləri isə fürsət tapıb ölkədən qaçmaqla amansız cəza və təqiblərdən canlarını güclə qurtara bilirdilər.

İndi türbəsi pir olan Xəlifə Seyid Əhmədin də hakimiyyətindən kənar edilmiş ərəb xəlifələrindən biri olması, qaçıb Azərbaycana pənah gətirməsi güman olunur.

Dildə-ağızda gəzən söz-söhbətlərə görə Xəlifə Seyid Əhməd əvvəlcə Dağbilici kəndinin ətrafında məskən salıb. Lakin dağbilicilər tərəfindən soyuq qəbul edildiyindən incik düşən Xəlifə Seyid Əhməd bir gecənin içində ev-eşiyi, mal-qarası ilə birgə yoxa çıxır. Ertəsi gün kənd camaatı xəlifənin qəfil qeyb olmasından heyrətə və təşvişə düşürlər. Arayıb soraqlayıb xəlifənin yerini-yurdunu öyrənirlər, ayağına minnətə gedirlər, geri dönməsini xahiş edirlər.

Lakin Xəlifə Seyid Əhməd binə tutduğu təzə yurddan bir daha Dağbilici kəndinə qayıtmır, kənd sakinlərinin günahını isə belə bir şərtlə bağışlayacağını vəd edir: mənim ev-eşiyimin yır-yığına, səliqə-səhmanına qulluq etmək, uçuq-söküyünü düzəltmək qoy sizlərin əcri olsun...

Çox maraqlıdır ki, Xəlifə Seyid Əhməd pirinin divarlarının, torpaq döşəməsinin ağardılması işini indi də bilicilər görürlər. Bu işi kənar şəxslər yerinə yetirdikdə şirə qopub tökülür, divarlarda qalır.

Ötən əsrin əllinci illərində Xəlifə Seyid Əhməd babanın məqbərəsi təmir olunarkən oradan küllü miqdarda müxtəlif sənədlər tapılır. Sənədlərdən belə məlum olur ki, həmin yüzilliyin 20-ci illərinə qədər Xəlifə Seyid Əhməd piri bölgədə çox müqəddəs ziyarətgahlardan olub.

Ziyarətgah geniş torpaq, əkin-biçin sahəsinə malik imiş.

Bu niyyət piri yerli daş və ağac materiallarından tikilmiş bir sər-dabəli otaqdan ibarətdir. Məqbərənin ətrafında çoxlu qəbir var. Qəbirlərin üstündəki yazılar ərəb dilindədir. Baş daşlarının torpaqda çox dərinə getməsi, sinə daşlarının demək olar ki, batması bu qəbirlərin də, pirin də qədim bir tarixə malik olmasını göstərir.

İllər, əsrlər keçdikcə Xəlifə Seyid Əhməd babanın binə tutub məskən saldığı yurd yeri böyüyüb kəndə çevrilib və bu kənd indi Xəlfələr adlanır.

Şıxəddin Baba

Şabran-Quba bölgələrində xalq tərəfindən Şıxəddin baba adı ilə tanınan, qəbri ziyarətgaha çevrilən şəxs Gömür mahalında, Kələku dağının ətəyindəki Puçuq kəndində dəfn olunub.

Yüz illərdən bəri nəsillərdən-nəsillərə, yaddaşlardan-yaddaşlara köçüb gələn söyləmələrə görə Şıxəddin babanın uluları Şirvanda islam dinini yayaraq, onun dayaqlarına çevrilən Şam şəhərindən gəlmiş şeyxlər olub.

Tarixdən məlum olan bilgilərə görə Səfəvi hökmdarı I Şah Abbas XVII əsrin əvvəllərində Dağüstana qazavata gedərkən qoşunun süvari hissəsi ilə Şamaxıdan Xaltan dərəsi ilə Kotəh düzünə çıxaraq orada düşərgə salır.

Axşam tərəfi şah Kələku dağının ətəyindən işıq gəldiyini görür. Hökmdar işıq gələn yerə iki əsgər yollayır, əsgərlər mənzil başına çatıb görürlər ki, şam işığında nurani bir qoca əyləşib Quranın qiraətlə məşğuldu.

Əsgərlər özlərini nişan verib onu şahın hüzuruna dəvət edirlər.

Nurani qoca qiraətini başa çatdırıb:

- Siz gedin, mən də gəlirəm, - deyərək, onları yola salır.

Düşərgəyə geri dönməyə əsgərlər həmin şəxsi özlərindən qabaq şahın hüzuruna çatmış görürlər, mat-məəttəl qalaraq açıb məsələni şahə arz edirlər.

Ətraflı tanışlıq zamanı şah məlum olur ki, qarşısındakı ali ruhani təhsili almış ağzı dualı çox mömin bir şəxsiyyətdir. Və Şah Abbas Şıxəddin babadan öyrənir ki, o, hətta Allahın izni ilə möcüzə belə göstərməyə qadirdir. Şah Şıxəddin babadan bir möcüzə göstərməyi xahiş edir. Şıxəddin baba da şahın qarşısında çatılmış ocaqdan yanar bir kösövü götürüb torpağa sancır və kösöv dərhal yaşllaşır yarpaq açır. Bundan sonra I Şah Abbas Gömür mahalında böyük bir yurd yerini ona bağışlayır.

Cəmi Şirvanda Xaltanlı Tağı adı ilə tanınan məşhur el aşığı hələ iki yüz il bundan öncə bu adlı-sanlı, hümmət, səxa yiyəsi, qəbri-məqbərəsi indi pira, ocağa çevrilən bu nurani şəxsi dildə-ağızda gəzən fəxriyyəsinə belə vəsf edir:

İnsanların inanc yeri

Şeyx Əzətdin, Şeyx İbadətdin, Bəslədiyi dağın dabanına bax. İbadəti-layiq, mülkü-məlayiq, Gülzar məqamının gülşəsinə bax.

Çünki sakitliyin binasını qurdu, Ev-otaq tikərək dayanıb durdu, Təhvilinə keçən xoş çəmən yurdu, Çəmən çöhrəsinin səhmanına bax.

Qəzadə var imiş belə qüdrəti, Xalqa zahir oldu xətir-hörməti, Bilqeyisə bərabərdir sifəti, Kəskin kəlamının ərkanına bax.

Vəsfini söylədim səxavətinin Doğma od-ocağa itaətinin, Tağı deyər: Gömür camaatının, Bəslədiyi Seyiddi-əyyamına bax.

Pir Xəlil türbəsi

Pir Xəlil baba türbəsi tarixi abidə kimi dövlət tərəfindən mühafizə olunur.

Gil-gilçay qəsəbəsindəki təpəlikdə yerləşən bu türbə XVII Azərbaycan memarlığının maraqlı nümunələrindəndir. Bu türbədə dəfn edilən Pir Xəlil babanın şəxsiyyəti haqqında ətraflı məlumat azdır. Yalnız ədəbi mənbələrdən belə məlum olur ki, Pir Xəlil baba XVII əsrin məşhur sufi dərvişlərindən olub. Yerli camaat müxtəlif göz ağrıları səbəbindən bu pirin üstünə gəlir, pirin divarlarına əsgri parçaları bağlayırlar.

Tarixçi alim Məşədixanım Nemət 1992-ci ildə Azərənşərdə çap olunan "Azərbaycanda pirlər" kitabında yazır ki, "Nadi Əliyev" duası Qızılburun yarımadasının yeddi kilometrliyində yerləşən "Xəlil Baba" piri türbəsinin kitabəsində yazılıb".

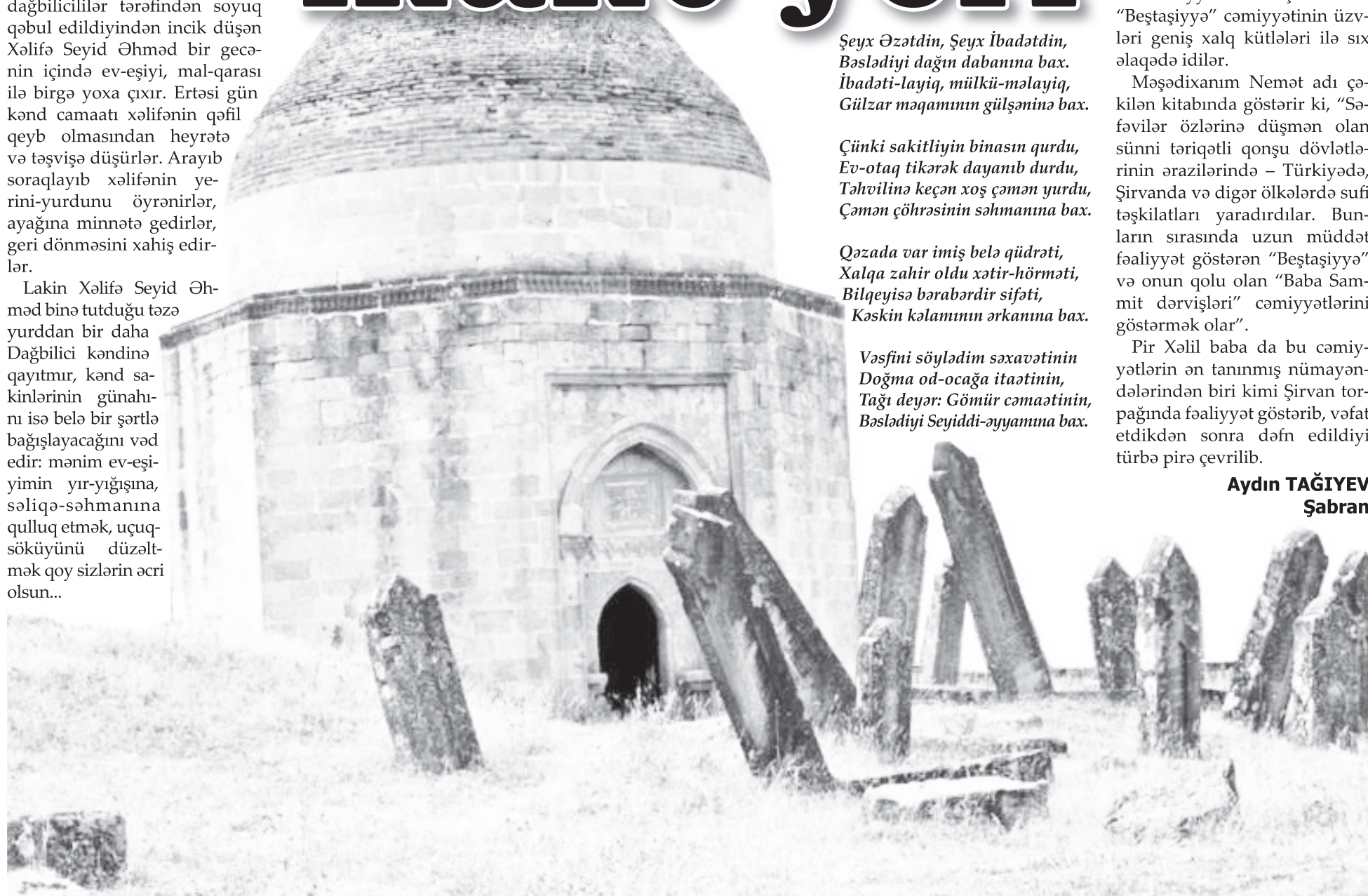
"Bəktəşiyə", yaxud "Baba Sammit dərvişləri" cəmiyyətləri ilə əlaqələndirilən "Nadi Əliyev" – "Əlini çağır" duasında deyilir: "Ya Məddəd Əli! Bizim məzhəbimizdə haqq sözü Əlini çağırmaqdır. Möcüzələr yaradan Əlini çağır! Sən onda bəlalardan xilaskarını taparsan. Ya Məhəmməd! Sənin peyğəmbərliyin və ya Əli! Ya Əli! Ya Əli, sənin vəliliyinin köməyi ilə bütün qüسسə və kədərlər keçib gedər".

Pir Xəlil baba da "Bəktəşiyə" və yaxud "Baba Sammit dərvişləri" cəmiyyətlərinin üzvü olub. Bu cəmiyyət sufi təşkilatı idi. "Bəktəşiyə" cəmiyyətinin üzvləri geniş xalq kütlələri ilə sıx əlaqədə idilər.

Məşədixanım Nemət adı çəkilən kitabında göstərir ki, "Səfəvilər özlərinə düşmən olan sünni təriqətli qonşu dövlətlərinin ərazilərində – Türkiyədə, Şirvanda və digər ölkələrdə sufi təşkilatları yaradırdılar. Bunların sırasında uzun müddət fəaliyyət göstərən "Bəktəşiyə" və onun qolu olan "Baba Sammit dərvişləri" cəmiyyətlərini göstərmək olar".

Pir Xəlil baba da bu cəmiyyətlərin ən tanınmış nümayəndələrindən biri kimi Şirvan torpağında fəaliyyət göstərmiş, vəfat etdikdən sonra dəfn edildiyi türbə pira çevrilib.

Aydın TAĞIYEV
Şabran

Alp – sözü qədim və yeni türk ləhcələrində qəhrəman, cəsur, igid, çətin mənalarda işlədilir. Bu söz şəxs adı olmaqla yanaşı mövqə, titul və alicənablıq ifadəsi kimi də anlaşılır. Türk dilinin izahlı lüğətlərində alp sözünün qarşılığı igid, qəhrəman, bahadır, cəsur, çətin şəklində izah edilir. Bu sözdən də alpaqut, alpırkanmaq, alpırkamaq, alp yol kimi sözlər yaranıb. Alpaqut – bir rütbə, mənəb, alpırkamaq – yorulmadan, israrla bir şeyin üstündə işləmək və qəhrəmancasına hərəkət etmək mənasındadır. Alpırkamaq – özünə igid yaraşığı vermək, həvəslə çalışmaq anlamındadır. Alp yol isə təhlükəli, çətin yol deməkdir. Alpərən sözünün mənası igid, bahadır, alplıq sözünün mənası isə qəhrəmanlıq olmaqla yanaşı, özündə alplıq etmək, cəsarət, hünər göstərmək kimi anlamları daşıyır. Bu qədim türk sözü “alp” şəklində olaraq eyni mənə daşımaqla altay, abakan, qazax, qırğız ləhcələrində hələ də yaşayır və xüsusi ism kimi bir çox qəhrəmanlıq dastanlarının əsas personajlarının adı – Alıp Karğışa, Alıp Salay, Quzğun Alıp, Alıp Soyan – kimi işlədilir. Bu halda “alp” sözü “alp” şəklində işlənsə də öz keçmiş mənasını ifadə edir. Alp sözü müstəqil şəkildə işləndiyi kimi, digər şəxs adları ilə yanaşı da işlənir. Bunlardan Alp Arqun, Alp Arslan, Alp Arslan Böri Bars, Alp Arslan Kütlüg, Alp Bilgə Xaqan, Alp Ər Xan, Alp Kütlüg Kütlüg, Alp Küçlük, Alp Laçın, Alp Saru, Alp Taş, Alp Tigin, Alp Durmuş, Alp Ürək və s. adları misal çəkmək olar. Alp sözü ilə eyni mənə daşıyan bagatur və sökmən sözləri də mövcuddur. Bagatur sözü bahadır, qəhrəman mənasını verir. Sökmən sözü isə igid, qəhrəman anlamını daşıyır. Lakin bu sözlər türk mədəniyyətində olan sözlər arasında müstəqil şəkildə, ya da digər sözlərlə birlikdə “alp” sözü qədər geniş yayılıb. Alp sözünün müstəqil şəkildə, ya da digər adlarla birlikdə uzun zaman kəsiyində mütəmadi olaraq istifadə edildiyi məlumdur.

İlhami DURMUŞ (Türkiyə)

Türk mədəniyyətində “ər” sözündən də uzun zaman istifadə olunub. Bu sözün lüğəti izahı mərd, qəhrəman, igid, əsgər, adam, işini bilən, bacarıqlı, həyat yoldaşı deməkdir. Ər sözü ilə yanaşı başqa sözlər də işlənir ki, onlardan ər adam, ər qardaş, ər oğlan, ər oğlu və başqalarını nümunə kimi göstərmək olar. Ər adam – mərd, ər qardaş – oğlan qardaş, ər oğlu – əsilzadə mənasını verir.

Ər sözü türk mədəniyyətində geniş yayılıb. Müstəqil şəkildə işləndiyi kimi, digər adlarla yanaşı da işlənir. Bunlardan; Ər Bağan, Ər Bəy, Ər Boz, Ər Doğan, Ər Doğmuş, Ər Guş, Ər Oğlu, Ər Sığın, Ər Taş, Ər Tigin, Ər Tokuş və Ər Toğrul kimi şəxs adlarını misal çəkmək olar.

Tonqa sözü də türk mədəniyyətində geniş yayılan sözlərdən biridir. Tonqa igid, qəhrəman, qüvvətli, şövketli mənalarnı verir. Bu söz eyni zamanda rütbə və titul kimi də işləne bilər. Ondan yaranan “tonqalıq” sözü də “güclü, qüvvətli” mənasını verir. Tonqa həm də bəbirə verilən addır. Bəbir dərisindən kürk hazırlanır və müharibə vaxtı döyüşçülər dəridən kürk geyinirdilər. Onu geyinən hər bir kəsə “suda batmaz, odda yanmaz, heç bir silah təsir etməz” kimi bir inanc olub.

Tonqa sözündən əmələ gələn “tonqala” feli isə igidlərin və güclülərin gördüyü işi görmək mənasında başa düşülür. Türk dilində çox işlənən “böbür” adı da kökünü bəbir sözündən götürülüb. Böbürlənmə, böbürtü və böbürlənmək sözləri də çox güman ki, “böbür” sözündən yaranıb. Tonqa sözünün başqa anlamı da məkr, hiylə, tələ deməkdir.

Türk tarixinin öncülləri Alp, Ər və Tonqa adları

Tonqaya başlamaq”, ya da “tonqaya düşmək” fikirləri özünü pis vəziyyətə salacaq bir oyuna düşmək, tələyə düşmək mənasında anlaşılır.

Mahmud Kaşqari türk tayfaları arasında “tonqa” sözünün geniş yayıldığına, ancaq mənasının itdiyinə diqqəti çəkir. Türklər arasında çox qədimdən işlənən bu sözdən nədənsə indi geniş istifadə edilmir. Bu sıradan Alp Ər Tonqa, Alp Qılınc Tonqa, Tonqa Alp Ər, Tonqa Tigin və Tonqa Tonqa adlarına rast gəlmək olar.

Yazılı mənbələrlə yanaşı “tonqa” sözünə arxeoloji qazıntılar zamanı əldə edilən tapıntılarda da rast gəlmək olar. Qazıntılar zamanı açılan kurqanlardan “tonqa” təsvirləri tapılıb. Bunun ən gözəl nümunələri Qazaxıstan ərazisində açılan Əsik kurqanından tapılan “qızıl libaslı adam” kimi tanıdığımız adamın libasındakı “tonqa” təsvirini göstərmək olar. Qəhrəmanın libasının döş hissəsində “tonqa” kimi bir heyvanın başı təsvir edilib. Bu heyvanın qanadlı təsviri ona fəvqəlbəşər özəllik verir. Kurqanın və oradan tapılanların İskit/Sak dövrlərinə aid edilməsi və “tonqa” təsvirinin bir qəhrəmanlıq əlaməti kimi təqdim edilməsi diqqət çəkir. Ayrıılıqda isə bu təsvir yazılı mənbələri təsdiq etmək baxımından da əhəmiyyətlidir.

Alp Ər Tonqa adı

Türk mədəni abidələri arasında Alp Ər Tonqa adına çox tez-tez rast gəlmək mümkündür ki, bu da tək bir şəxsin adını ifadə edir. Alp və Tonqa adları ilə yanaşı, Alp Kutluq Tonqa Bilgə Qılınc Tamgaç Xaqan, Alp Qılınc Tonqa Bilgə Türk Toğrul Xaqan adları da konkret titil kimi anlaşılır. Alp və Ər adları ilə yanaşı üçüncü bir ad yanaşı, işlənərək Alp Ər Xan, Alp Ər Taysı adlarını formalaşdırır. Tonqa adına Tonqa Alp Ərdən başqa Tonqa Tigin, Tonqa Tonqa və Tonqa Ürək adlarında da rast gəlmək olar. Bu səbəbdən də Tonqa adlarının nə zaman və kimlərə aid edildiyini aydınlaşdırmaq vacibdir.

Yuxarıda adları çəkilən şəxslərdən biri – Tonqa Tigin, Kapgan Xaqan dövrlərində – 714-cü ildə Beşik Balıq tərəflərdə çinlilərlə döyüşdə ölənlər və xanədan mənsubu olan adamlardan biridir. Tonqa Tiginin dəfn mərasimi 715-ci ilin fevral ayında baş tutub və Oğuzların Tongra bəyi Alpağut (Yılpağut) on qohumuyla birlikdə bu mərasimdə iştirak edib.

Mahmud Kaşqari “tonqa” sözünü izah edərkən dəfələrlə bu adın adam adı kimi işləndiyini qeyd edir. Bu izahdan sonra türklərin böyük xaqanı Əfrasiyabın əsl türk adının Tonqa

Alp Ər olduğunu, bu adın da bəbir kimi qüvvətli, igid bir adam mənasında işləndiyini nəzərə çatdırır.

İran dastanlarında Alp Ər Tonqa

İran dastanları arasında Əbül-Qasim Firdovsi Tusinin ölməz əsəri olan “Şahnamə”də əfsanə ilə gerçəklik paralel təqdim edilərək zəngin və qiymətli bir İran tarixi təsvir olunub.

“Şahnamə” bir çox məsələlərə işıq saldığı kimi, dastanda əsas yerlərdən birini “Turan-İran müharibəsi” tutur. Burada Turan qəhrəmanı kimi Əfrasiyabın adı çəkilir və onun mübarizələrdə keçən həyatına diqqət ayrılır.

Dastanda Əfrasiyabın atasının adı Peşenk kimi verilir. Əfrasiyabın İran ətrafında ilk dəfə görünməsi Nevzər zamanına təsadüf edir. O vaxt Turan hökmdarı Peşenk oğlu Əfrasiyabı böyük bir orduyla Nevzərin üstünə göndərir.

Türk Dastanlarında Alp Ər Tonqa

“Oğuz xaqan dastanı”nda Oğuzun uşaqlıq, gənclik və qocalıq dövrü təsvir edilib. Dastanda daha çox onun qəhrəmanlığına yer ayrılıb. Dastan Oğuzun göy tülklərə və göy yalı olan bir erkək canavara qalib gəlməsiylə başlayır. Oğuz Türküstandan Qara dənizin şimalındakı çöllərə, Qafqazlardan Ön Asiyaya qədər olan bütün ölkələri fəth edir. Burada qəhrəman olaraq Alp Ər Tonqa adı çəkilir, lakin Oğuzun fəth etdiyi ölkələrə nəzər saldıqda iskit-sak dövrlərində fəth edilmiş ərazilərlə Oğuzun fəth etdiyi əraziləri müqayisə etmək imkanı yaranır. Bir qədər əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi Mahmud Kaşqari türklərin böyük xaqanı Əfrasiyabın əsl adının “Tonqa Alp Ər” olduğunu bildirib, onunla bağlı ağıtlara (ağlara) geniş yer ayırıb.

Bu ağılara bütövlükdə nəzər saldıqda Alp Ər Tonqanın ölümünün xalqa çox pis təsir etdiyini görmək olar. Deyilir ki, onun ölümüylə dövlət çökdü, yaxşıqlar, ədalət, böyüklük azaldı, əvəzində isə pislilər çoxaldı və pis adamların dövrünü başladı. İnsanlar dövlətin xoş günlərinin həsrəti ilə yaşadılar. Burada Alp Ər Tonqanın həyatı ilə bağlı hansısa bir məlumat verilmir. Amma çox qədimlərə gedən bu əhəmətlərin şüurlarda yaşadığı diqqəti çəkir. Belə bir qəhrəmanın türk mədəniyyətində böyük dövrlərin mövcud olduğu dövrlərdə ortaya çıxdığı güman edilir.

Türk mənbələrində Alp Ər Tonqa

Alp Ər Tonqa haqqında dəyərli məlumatları Yusuf Has Hacıb verir. O, əvvəlcə “söz”ü mədh edib: “İnsanın bəzəyi sözdür, bu söz çox müxtəlifdir, ey dilim, tez ol, yaxşı sözlü insanı mədh et. Türklərdə buna bənzər bir atalar sözü var, mən də onun deyirəm: Ağlın bəzəyi – dil, dilin bəzəyi – sözdür, insanın bəzəyi – üz, üzün bəzəyi – gözdür”.

Daha sonra müəllif dünyadakı bəylər arasında türk bəylərinin öz yeri olduğunu qeyd edir və onların da arasında Alp Ər Tonqaya xüsusi diqqət çəkir. Onun bildirdiyinə görə Tonqa Alp Ər “məlumatlı, çox fəzilətli bir adam olmaqla, savadlı, dərrakəli və xalqın sevgisini qazanan bir şəxsiyyətdir. Geniş dünyagörüşü olan yüksək bacarıq sahibi və bənzərsiz igiddir. Onsuz da bu aləmdə ancaq fərsəti olan insan dünyaya hakim ola bilər”.

Ebdülqazi Bahadır Xan da özünün “Türklərin soykökü” adlı əsərində səlcuqların soylarının kınıklarla bağlı olduğunu diqqət çəkir. Onun verdiyi məlumata görə Əfrasiyabın bir oğlu Keyxosrovun ölümdən qaçaraq, türkmənlərin kınık qəbiləsinə qoşulub, onların arasında yaşayaraq yaşa dolub ki, biz də onun nəslindən sayılırız. Əsərdə otuz beş arxa dönəminizin adı çəkilir və adı çəkilən soyn Əfrasiyaba aid edildiyi qeyd olunur. Bu məlumat Əfrasiyabın – yəni Alp Ər Tonqanın türklərin atası olduğunu təsdiq baxımından çox əhəmiyyətlidir.

(davamı var)

Dilimizə uyğunlaşdıran
Əyyub QİYAS

Emil ZİDAROV
(Bolqarıstan)

Asen oğrun-oğrun qıza baxdı. O, girdə oturacaq, fırlanan stulda oturub, həyəcanla əlindəki yaşıl, toxunma papağı didişdirirdi.

“Utanır, - Asen düşündü. - Laboratoriyada ilk dəfədir. Adətən, dəhlizdə gözləyir”.

- Sizə isti deyil? Bəlkə, əyninizi yüngülləşdirəsiniz?

Bu lütfkarlıq özünə də qəribə gəldi: bu cür cavan qızlardan zəhləsi gedirdi.

- Yox, belə yaxşıdır, sağ olun! Buralar nə pis qoxuyur...

“Qoxu! Hansı kimyəvi laboratoriya yaxşı qoxuyur ki?”

Belə fikirləşməsinə baxmayaraq, qalxıb pəncərəni açdı. Ağ önlük taxmış arıq, sısqa oğlan kaminin ətrafında vurnuxurdu. Kiçik elektrik lampası onun üzünü güclə işıqlandırır. Bir anlığa Asenə elə gəldi ki, oğlanın sifəti kolbaya yapışmış.

- Qoruyucu dəbilqəni aşağı sall! - kobud səslə dedi, - özü də, qabağa əyilmə!

Oğlanın üzündə məyusluq ifadəsi yarandı. Qızın yanında danlanmaq xoşuna gəlmədi. Oğlan, deyiləni eləmək əvəzinə, onun üzünə qayıtdı:

- Bir az da ammoniyak əlavə etmək lazımdır! Məncə, az qatmışıq.

Asen etiraz etmədi: əlləri uşağın kimi yumşaq, seyrək dişli, pırtlaşıq saçlı oğlanın qırımına yaxşı bələd idi. Oğlanı elə buna görə işə götürmüşdü.

- Yevgeni, - qız astadan dilləndi. - Saat yeddi olur.

Oğlan qabağa əyilib, ammoniyakla dolu iri şüşənin kranını açdı. Sanki bu sözlərin ona dəxli yox idi. Rezin şlanqdan şəffaf maye süzülməyə başladı. Kolba göz önündə qırov bağladı.

- Hələ çox qalır? - qız yenidən soruşdu.

- Bilmirəm, - Asen soyuq səslə cavab verdi. Söhbət etməyin vaxtı deyildi - təcrübənin gedişini izləmək lazım idi. Ümumiyyətlə, bu dəqiqələrdə tək qalmağa istəyirdi. Ona görə də, dedi:

- Sən gedə bilərsən! Təcrübəni özüm tamamlayaram!

Getmək! Yevgeni narazılıqla başını yellədi. Nəticəni öz gözləri ilə görməmiş, heç yana gedən deyildi. Metilənloridi yenidən əlavə etmişdilər. Hələ bilinmir, bu maddə hansı nəticələri doğuracaq. Amma, Asen bunu sınaqdan keçirmək fikrinə düşsə, deməli, burada nəşə var. Subaylığı sultanlıq sayan Asen, adama ovmuş kimi görünməyə də, başı ideyalarla doludur.

Tələbələr ondan yan qaçır. Onun nə qədər istiqanlı, mehriban adam olduğundan xəbərsizdirlər. Görəsən, indi nə barədə fikirləşir? Kolbanın üzərinə əyiləndə, dünya-aləm vecinə olmur. Bax, indi kolbanın novcuğuna metilənlorid töküür. Kənara bir damcı düşməyə qoymaz! İndi ammoniyakla maye qarışacaq...

- Səkkizə on beş dəqiqə işlədi! - qız bəyan etdi. Bilmirdi ki, təcrübənin ən məsuliyyətli məqamıdır.

Şam ağaclarının qoxusu açıq pəncərədən içəri dolur, amma kişilər heç nə hiss etmədilər. Onların başı ammoniyakla qarışmışdı. Elektrik cərəyanının hərəkətə gətirdiyi ammoniyak kolbanın divarlarına çırpılırdı.

“Əgər reaksiya sürətlənsə, qarışdırıcının hərəkətini yavaşıtmaq lazımdır! - Asen fikirləşdi. - Yoxsa, hər şey qaynayaq”. Həyəcanını bürüzə verməmək üçün, uca səslə dedi:

- Kranı bir az da aç.

“Diribaş oğlandır! Bundan əla kimyaçı çıxacaq! Amma bu yaşıl papaqlı, nəşə, xoşuma gəlmədi. Elmi işçi fikrini başqa şeylərə ayırmamalıdır! Saat yeddidir... səkkizdir... nə bilim, nə... Radikal əmələ gəlsəydi, əla olardı!.. Şükür Allaha, heç nə soruşmur! Sual verən adamdan yaxa qurtarmaq çətindir!.. Bəlkə də, qismən parçalanma baş verəcək. Onda polimer alınacaq. Bu da pis deyil! Hər halda, əgər radikal...”

Metilənlorid damcıları kolbanın içindəki mayeni qan-qırmızı rəngə boyamışdı. Asen kiçik mühərriki vaxtında söndürməyədi, qarışıq qaynayıb, yan dəliklərdən kənara tökülə bilirdi.

- Mərkəzi univermaq saat doqquzuncu işləyir! - qız tövrünü də pozmadı. O, əlindəki papağı oynatmağında idi.

Qırmızı rəng birdən-birə çəkilib getdi, rəngli maye şüşənin qırov bağlamış səthinin arxasında gözdən itdi. Asen ammoniyakı buxarlanmağa qoymayan şüşə qabı götürüb, onu yarısına can spirt doldurulmuş çini qabla əvəzlədi. Buz əriyəndən sonra kolbanı dolduran maye görünməyə başladı. Onlar təəccüblə baxıb gördülər ki, maye iki rəngsiz təbəqəyə ayrılıb, özü də, alt təbəqə hərəkətsizdir, yuxarı təbəqə isə, sözün əsl mənasında, qaynayır.

- Bu kəşif iy hardan gəlir? - qız laboratoriyanın o başından səsləndi.

- Ammoniyakın kimyəvi reaksiyalara təsirini öyrənirik, - Yevgeni quru səslə cavab verdi. Boşboğaz adamları sinirə bilmirdi.

Amma axı qızın yüngülxasiyyət, dəm-dəməki olmadığını bilirdi. Qız, hətta öz sevimli şairi Şellini tərcümə etməyə çalışırdı.

Qız əli ilə ağzını tutub, əsnədi.

“Bu iy-qoxunun içində necə işləyə bilirlər? Elə bilirlər, nəşə yaradacaqlar!.. İndiki zamanda istedadlı adam var? Yalnız böyük alimlər nəşə eləyə bilər! Yazıq Yevgeni! Hələ bu qaşqabaqlı kişiyə bax! Üzündən zəhrimar yağır! Bu bədbəxtin evi-əşiyi yoxdur? Yaxşı, Yevgenini başa düşdük - o, oxuyur, öyrənir! Bəs bu kişi? Niyə oturub? Niyə təmiz havaya çıxmır?..”

Qız yenidən əsnədi, bu dəfə əli ilə ağzını örtməyə belə ehtiyac duymadı.

Spiritin yerinə qaynar su tökdülər. Yuxarı təbəqə daha şiddətlə qaynamağa başladı, qaynayıb buxarlanandan sonra kolbada yalnız aşağı təbəqə qaldı. Par-par alışıb-yanan, dağ billuru kimi şəffaf maddə idi. Onu iki dəfə qaynar suyla yaxaladılar. Elektrik lampasının şüaları maddədə sınıb, tavanda bir neçə parlaq zolaq əmələ gətirmişdi.

- Doqquz! - qız dedi.

- Nə? - ikisi də birdən başını qaldırdı. Onlara qəribə gəlirdi ki, bu məqamda kimsə ağzını açıb danışa bilər.

- Heç nə! Tavanda əks olunan zolaqları sayıram! - Sonra gözlənilmədən əlavə etdi: - Bu gün mənim doğum günüdür!

- Təbrik edirəm! - Asen, heç nə olmamış kimi, dedi. - Univermaq ona görə getmək istəyirsiniz? Yevgeninin sifəti allandı.

- Ona hədiyyə almaq istəyirəm. Mağazada çex şüşəsindən düzəldilmiş sığalar satılır. Brilyantdan seçilmir. Ona yaraşar.

“Əlbəttə, yaraşar! Qara zülflərin arasında parıldayar, ətrafa işıq saçar!..”

- Əlbəttə, yaraşar!

- Asen razılaşdı. Amma özü başqa şeylər fikirləşirdi:

“Bu siçana oxşayan qızın birəcə sığası çatışmır! Hm! Sığalı siçan. Bunu hardan tapıb?.. Bəlkə, kolbanı sındıraq? Maddəni oradan başqa cür necə çıxartmaq olar? Elə bil, kolbanın dibinə yapışmış...”

O, əlinə dəsmal sarıyıb, kolbanın boğazından yapışdı, onu yüngülcə kaminin kaşığı örtüyünə vurdu. Kolba sınımadı. Onda kolbanı bir az bərk vurdu. Bu dəfə şüşə çilik-çilik olub, kaminin ətrafına dağıldı. Şüşəylə birgə kolbanın içindəki maddə də çilikləndi. Qırıntıları qəribə, qeyri-adi işıq saçdı. Onları yastı şüşə qaba topladılar. Belə daha gözəl görünürdü.

Oğlan heyranlıqla gözlərini bu daşlara zilləmişdi. Asen bildi ki, bu dəfə suallardan yayına bilməyəcək. Ona görə də, qıvrıq addımlarla laboratoriyadan keçib, öz kabinetinə gəldi. Eləcə oturub, fikirləşməyə istəyirdi. O, qayıdıb-gələndə, gözləri həmin maddənin qırıntılarından da bərk işıldayırdı. Asen onlardan birini götürüb, kaminin şüşəsinə çəkdi. Kristalın iti tərəfi şüşənin üzərində dərin iz buraxdı. Oğlan maraqla onu izləyirdi.

- Bu nədir? - o soruşdu.

Alim bir qədər susdu. Belə bir vaxtda qızın əcazı tərəzisi ilə oynaması onu heç açmırdı. O, qızı görməmək üçün üzünü yana çevirib, dedi:

- Düz bir ildir, biz bəzi üzvi birləşmələrin molekullarından hidrogen və xlor atomlarını ammoniyakda əridilmiş metalın köməyi ilə ayırırdıq. Bu gün kolbaya metilənlorid də əlavə etdik. Bax, - o qara lövhəyə yaxınlaşıb, təbaşiri götürdü, - bu, metilənloridin molekuludur!

- Xlorida... Florida... - qız mexaniki surətdə qafiyə tutmağa başladı: fikirləşirdi ki, görəsən, niyə tərəzinin bir gözü o birindən ağır gəlir.

- Bu dəfə metal öz işini gördü: hidrogenin və xlorun bütün atomlarını ayırdı. Kolbada yalnız karbonun hərəkətli, sərbəst atomları qaldı. Maddənin qırmızı rəngə boyandığı yadındadır?

Bundan sonra maddə solğunlaşdı, rəngini itirdi. Bu ona görə baş verdi ki, atomlar kristallik şəbəkə əmələ gətirdi! Xalis karbon kristalı!

Oğlanın çənəsi əsməyə başladı. - Nə demək istəyirsiniz? - oğlan yad səslə soruşdu.

- Dediyyəni eşitdin! Karbonun atomları bir-biri ilə əlaqəyə girdi. İndiki şəraitdə bu, yalnız bir halda baş verə bilər: metilənloridin ilkin molekullarında atomlar arasında mövcud olan bucaqlar olduğu kimi qalsın!

- Onda... onda... bu... almazdır!

Oğlan tamamilə karıxmış, çaşbaş qalmışdı - belə şeylər, yatsa, yuxusuna da girməzdi. Necə yəni almaz? Niyə almaz?.. Bu, necə ola bilər axı? Bir azca metilənlorid qatırsan, vəssalam! Buyur, hansı ölçüdə istəyirsən, almaz qarşındadır...

Sevincindən yerə-göyə sığmayan oğlan qızın üstünə cumdu.

- Sən başa düşdün? Başa düşdün? - o, qızın çiyinlərindən tutub silkələdi.

Yaşıl papaq yerə düşdü. Qız matdım-matdım ona baxa-baxa, gözünü döyürdü.

- Alınmır! Tərəzinin bir gözü o birindən ağır gəlir.

Yevgeni onu qucaqladı. - Bilirsən, bu gün hansı gündür?

- Niyə bilmirəm! - qız onu birtəhər özündən uzaqlaşdırırdı. - Bu gün mənim doğum günüdür. Bu münasibətlə, əgər yalan demirsənsə, sən mənə çex sığası alacaqsan!

- Çex sığası nəyinə lazımdır?! - oğlan çilgünlüklə əl-qolunu yellədi. - Mən sənə başqasını düzəldəcəyəm, xalis almazdan!

- Xalis almazı hardan alacaqsan? - qız şübhəylə soruşdu.

Oğlan əlini kristalların düzül-düyü qaba doğru uzadanda isə, səksəkəylə:

- Onları istəmirəm! - dedi. Çex sığası yaxşıdır! Getdik. Təcrübəniz qurtardı, düzdür? Saat səkkiz oldu!..

Yevgeni indiyə qədər Asenin belə bərkdən güldüyünü eşitməmişdi.

Tərcümə edən:
Etimad
BAŞKEÇİD

Yeddidən səkkizəcən

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu, heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyüklər nəşə öyrənməyəcək. Mütləq öyrənəcək. Çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcəvən arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib. Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir. Çünki dünənə kimi qarşımızda bir sirr olaraq qalan çox mətləblər artıq çözümlə-çözülə gedir, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiklərimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq. Hər sayımızda oxuyacağımız "Tarixin sirləri" bölməsində müəmmalı dövrlər, hadisələr araşdırılacaq, dərslərdə, elmi tədqiqatlarda təqdim olunan həqiqətlər oxucularımıza "Hər suala bir cavab" adlandırdığımız populyar ensiklopedik topluya xas rəvan dillə təqdim olunacaq. Məqsəd oxucularımızın dünyagörüşünü daha da genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

Troya – mifin kəşf etdiyi tarix

Hələ çox qədimlərdən Ellada xalqları arasında Troya müharibəsi, onun qəhrəmanları, o qəhrəmanlara yardım edən tanrılar – çoxbilmiş Odissey, cəsür Axilles, igid Hektor, qüdrətli Poseydon, gözəl Afroditə və başqaları haqqında rəvayətlər dillərdə dolur, ədəbiyyata yol tapırdı.

Miflər söyləyir ki, münaqişə ilahəsi Eridanı Fetida adlı nimfa ilə Peleyin toyuna dəvət etməmişdilər. Odur ki, məkrli ilahə onlardan intiqam almaq üçün ziyafətə dəvətsiz gəlir və masanın üstünə üzərində bu sözlər yazılmış bir qızıl alma atır: "Gözəllər gözəlinə"...

Masa arxasında yer almış üç ilahə - Afroditə, Hera və Afina o dəqiqə almanın kimə çatacağı barədə mübahisə açırlar və uzun sürən çək-çevirə son qoymaq üçün Troya şahzadəsi Parisi hakim kimi dəvət edirlər. Hera ona Asiyanın hökmdarlığını, Afina gözəllik, müdriklik və bütün gələcək döyüşlərdə qələbə, Afroditə isə yer üzündəki qadınların ən gözəlinin – Sparta çarı Menelayın arvadı Yelenanın məhəbbətini vəd edir. Paris almanı Afroditəyə verir. Sonra da Yelenanı qaçıdır özünü ilə Troyaya aparır.

Beləliklə, Troya dağıdır, yandırılır. Menelay Yelenanı qaytarıb özü ilə vətəninə aparır. Bu hadisə eramızdan əvvəl XII əsrdə baş verir...

"Odisseyə"da isə müharibənin müxtəlif səhnələri, Troyanın mühasirəsi, məhvi, o cümlədən İtəkiya çarının öz vətəninə on il sürən qayıdışı təsvir olur. Qədim zamanlarda "İliada" və "Odisseyə"ni hamı bilirdi. Poemalar bütün savadlı insanların evində vardı, bir çox varlılar evlərində onları əzbər bilən qullar da saxlayırdılar. Və antik dövrdə hamı poemalardakı hadisələrin həqiqətən baş verdiyinə inanır, onları tanrılarla insanların əlbir hərəkət etdiyi real hadisələrin təsviri sayırdılar.

Troya Kiçik Asiyanın şimalında, qədim zamanlarda Gellespont adlandırılan Cəbəllütəriq boğazı yaxınlığında yerləşirdi. Bu şəhərin yerləşdiyi nahiyə isə elə Troada adlanırdı.

Bu adı tez-tez daha qədim, Ramsesin atası Merneptah dövrünün stelasında bəhs edilən "tereş" xalqı ilə qarşılaşdırırlar. Bu gəlmələrin troyalı olub-olmadığı bəlli deyil. İndi belə hesab olunur ki, Troadada məskunlaşan xalqa "tevkler" deyirmişlər. Başqa mənbələrdə isə Troyanın adı həm də İlion, yaxud Vilyusa kimi keçir. Ola bilər ki, bu, eyni nahiyədə yerləşən iki müxtəlif şəhərin adlarıdır, yaxud da Troya (Troada) ölkə, İlion isə şəhərdir.

Eramızdan əvvəl 700-cü illərdə o yerlərdə yunanların Yeni İlion koloniyası salınmışdı. Makedoniyalı İskəndər Asiya yürüşləri ərəfəsində müzəffər qoşunlarının ayaqları altında qurbanlarını məhz orada kəsir, Böyük Konstantin bir zamanlar öz paytaxtını orada salmağı düşünürdü, lakin axırda Bizans seçir. Bir çox səyahələr Troadaya məxsusi gədir-dilər ki, həmin hadisələrin cərəyan etdiyi yerləri öz gözləri ilə görsünlər. Lakin əsrlər keçir, Yeni İlion tədricən tənəzzülə uğrayır və Troya müharibəsini yavaş-yavaş nağıl, mif saymağa başladılar. Bəzi tədqiqatçılar "İliada"da başqa hadisələri, məsələn, Kiçik

Hər suala

Troya müharibəsi haqqında rəvayətlər Yunanıstanda lap qədim zamanlardan bəlli idi. Aed adlanan müğənnilər o hadisələri öz mahnılarında vəsf edir, yaşadı, yayırdılar. Təxminən, eramızdan əvvəl VIII əsrdə Troya müharibəsindən bir neçə poema da yazıldı. Bizim dövrə həmin poemalardan ikisi gəlib çatıb – "İliada" və "Odisseyə". Onların müəllifi kor şair Homer sayılır. "İliada" həmin müharibənin doqquzuncu ilində baş verən hadisələrsən söz açıq.

Kett arxivlərində Troya Taruışa adı altında tanınır.

Şliman qazıntılarını yalnız Troadada deyil, qədim zamanlarda Miken çarlığının yerləşdiyi Peleponnes yarımadasında da aparırdı.

Asiyanın ellinlər tərəfindən ələ keçirilməsini bir xəyal kimi qəbul etməyə başlamışdılar. Amma bu, zahirən həqiqətə uyğun görünürdü, axı, qədim rəvayətlərdə Troyanı mühasirəyə alan yunanların hər yaz taxıl əkdii, sahiləki yaşayış məskənlərini daim qarət etdiyi deyilirdi. Belə hadisələr həqiqətən də daha çox daimi ekspansiyadan, istiladan deyil, qarət məqsədi daşıyan yürüşlərdən xəbər verirdi.

İndi artıq bəllidir ki, eramızdan əvvəl XII əsrdə xalqların tarixdə nə ilk, nə son olmayacaq köçü başlanmışdı. Aclıq Şimali və Mərkəzi Avropanın əhalisini cənuba, Aralıq dənizi sahillərinə qovurdu. Misir və Yaxın Şərqdə yeni gələnlərə dəniz xalqları deyirdilər. Bir çox tarixçilər belə hesab edir ki, Troya müharibəsi dəniz xalqlarının yerli camaatla müharibəsinin bir epizodudur.

Bütün bunlara baxmayaraq, İliadadakı hadisələrin məhz yazıldığı kimi baş verdiyinə inanmayanlar da az deyildi. Hələ XVIII əsrdə fransız le Şevalye Troadada qazıntılar aparmağa başlamışdı.

Ü ç ü n c ü
Ramses zamanının stelasında isə Mikenin "turuşa" adlı dəniz xalqı üzərində qələbəsi xatırlanır.

1864-cü ildə isə avstriyalı fon Han Cəbəllütariq boğazından təxminən 6 kilometr məsafədə yerləşən Hisarlıq təpəsində kəşfiyyat quyusu qazdı. Təpənin süni mənşəli olması şübhə doğurmurdu: onun zirvəsi yastı, dördkünc yayla kimi idi, həmin yaylanın hər tərəfi 233 metr təşkil edirdi. Lakin Troyanın əsl yerini alman iş adamı və həvəskar arxeoloq Henrix Şliman kəşf etdi.

O, keşiş ailəsində anadan olmuş, gimnaziyanı bitirəndən sonra bir ticarət şirkətində işləməyə başlamışdı. 1846-cı ildən Rusiyada yaşayırdı, artıq evlənmiş, varlı bir tacirə çevrilmişdi. Bütün bu illər ərzində o, müxtəlif dilləri öyrənirdi. Rus, ingilis, fransız, holland, ispan, portuqal və yeni yunan dillərini yaxşı bilirdi. Və qəflətən, 1863-cü ildə ailəsini buraxıb Rusiyanı tərk edir, Amerikadakı arvadından da boşanır və arxeologiya ilə məşğul olmağa başlayır. Şliman 1866-cı ildə qədim yunan dilinə yiyələnir ki, "İliada"nın orijinaldan oxuya bilsin. O inanırdı ki, poemanı əldə rəhbər tutsa, çar Priamın Troya şəhərini mütləq tapacaq.

Daha sonra burada aşkarlanan yaşayış məntəqəsi əslində, qalın divarlarla əhatələnmiş bir ərazidə yerləşirdi. Divarda geniş darvaza və bir alaqapı aşkarlanır. Baxanda aydın olurdu ki, bu şəhər yanğın nəticəsində məhv olub. Şliman Priamın Troyasını tapdığını düşünür. Həvəskar arxeoloq öz tapıntısının miqyasına elə heyran qalmışdı ki, tapdığı abidənin heç yaşı ilə də maraqlanmırdı. Lakin ona nəzəriyyəsinin düzgünlüyünü isbat edəcək parlaq dəlillər lazım idi. Və o, həmin dəlilləri tapa bildi. 1873-cü ilin 15 iyununda, qazıntıların sonuncu günü Henrix Şliman əsl xəzinə aşkar etdi – ikiqulplu, içində 10 mindən artıq əşya olan gümüş küp. Küpdə 100 qızıl muncuq, boyunbağlar, qolbağlar, sırğalar, bircək halqaları, ciğalar, iki qızıl diademə və yəqin ki, ritual qurban mərasimləri üçün nəzərdə tutulan, çəkisi 600 qram olan ağır, qızıl dolça vardı.

Lakin böyük tarixi dəyəri olan bu əşyaların "İliada"da təsvir olunan hadisəyə aidiyyəti yox idi – onlar daha qədim dövrlərə məxsus idi. Amma Şliman səhv etsə, ya da hardasa yalan desə belə, qədim Troya məhz onun səyi nəticəsində müasir elmi ictimaiyyət qarşısında açıldı. İndi artıq aydınlaşmış ki, həmin ərazidə doqquz yaşayış məntəqəsi varmış. Sonradan onların hamısına şərti adlar qoyuldu.

Birinci Troya erkən bürünc dövrünə, eramızdan əvvəl 2900-2600-cü illərə aid olub. Bu yaşayış məntəqəsi bir çevrənin içində yerləşmiş.

Şəhər 16380 kvadratmetr ərazisi olan mərkəzi hissə və 180 min kvadratmetr ərazidə yerləşən aşağı şəhərdən ibarət olub. Qala divarları ustalıqla yonulmuş daş bloklardan tikilmişdi və qalınlığı bəzi yerlərdə beş metrə çatırdı.

O zamanlar Yunanıstanda geniş yayılan Miken sivilizasiyasının təsirləri Troyada aydın duyulurdu. Lakin həmin şəhər güclü zəlzələ nəticəsində dağılmışdı.

Bu təbii fəlakətdən sonra sakinlər Troyanı tamamilə yenidən tikirlər. Şəhər öz qüdrətinin zirvəsinə yüksəlir. Həmin dövrdə Troyanı əhalisinin sayı 7 min nəfərə çatırdı bu da, o zamanlar üçün çox böyük göstərici idi. Axı o vaxt bütün yer kürəsində cəmi 50 milyon adam vardı. Bu şəhər də eramızdan əvvəl XII əsrdə dağıldı, amma sonradan tez də bərpa olundu. Yuxarıda deyildiyi kimi, bu həmin illərdə şəhərin mühasirəsi və ya dəniz xalqlarının hücumu, ya da Kiçik Asiyada yunan koloniyaları yaratmaq siyasəti ilə də bağlı ola bilərdi. Orada əsas rolu Miken şəhəri oynayırdı ki, o da bu strateji əhəmiyyət daşıyan regionda özlərinə güclü rəqib görmək istəmirdi. Arxeoloqların fikrincə bu elə "İliada"da təsvir olunan Troyadır.

Səkkizinci Troya eramızdan əvvəl 900-85-ci illərə aiddir. O zaman şəhərin sakinləri yunanlar idi. Elə o zaman Yeni İlion şəhərinin təməli qoyuldu. İran şahı Kserks şəhərə girərkən qurban olaraq 1000 baş heyvan kəsmişdi.

Doqquzuncu Troya eramızdan əvvəl 85-bizim eranın 400-cü illəri arasında. Şəhər artıq İlium adlanan Roma koloniyasına çevrilmişdi. Erkən orta əsrlərdə onun tədrici tənəzzülü başlandı və bu yerlərdə həyat bir də XIX əsrdə, Henrix Şlimanın qazıntıları ilə müəyyən mənada yenidən canlandı.

Altıncı Troya (eramızdan əvvəl 1900-1250-ci illər) isə yeni çiçəklənmə dövrünü yaşayıb.

İkinci Troya eramızdan əvvəl 2600-2300-cü illərdə olub. Onun sahəsi 200 min kvadratmetr təşkil edib. Şəhərin divarlarında iki əzəmətli darvaza olub və onlardan daş döşənməmiş, enli, düz yollar uzanırmış. Məhz bu yaşayış məskəni alman arxeoloqu Priamın Troyası kimi qəbul etmişdi – məşhur xəzinə şəhərin məhz həmin dövrünə aiddir.

Üçüncü, dördüncü, beşinci Troyalar (eramızdan əvvəl 2300-1900-cü illər) xırda, yoxsul yaşayış məskənləri olub.

Altıncı Troya (eramızdan əvvəl 1900-1250-ci illər) isə yeni çiçəklənmə dövrünü yaşayıb.

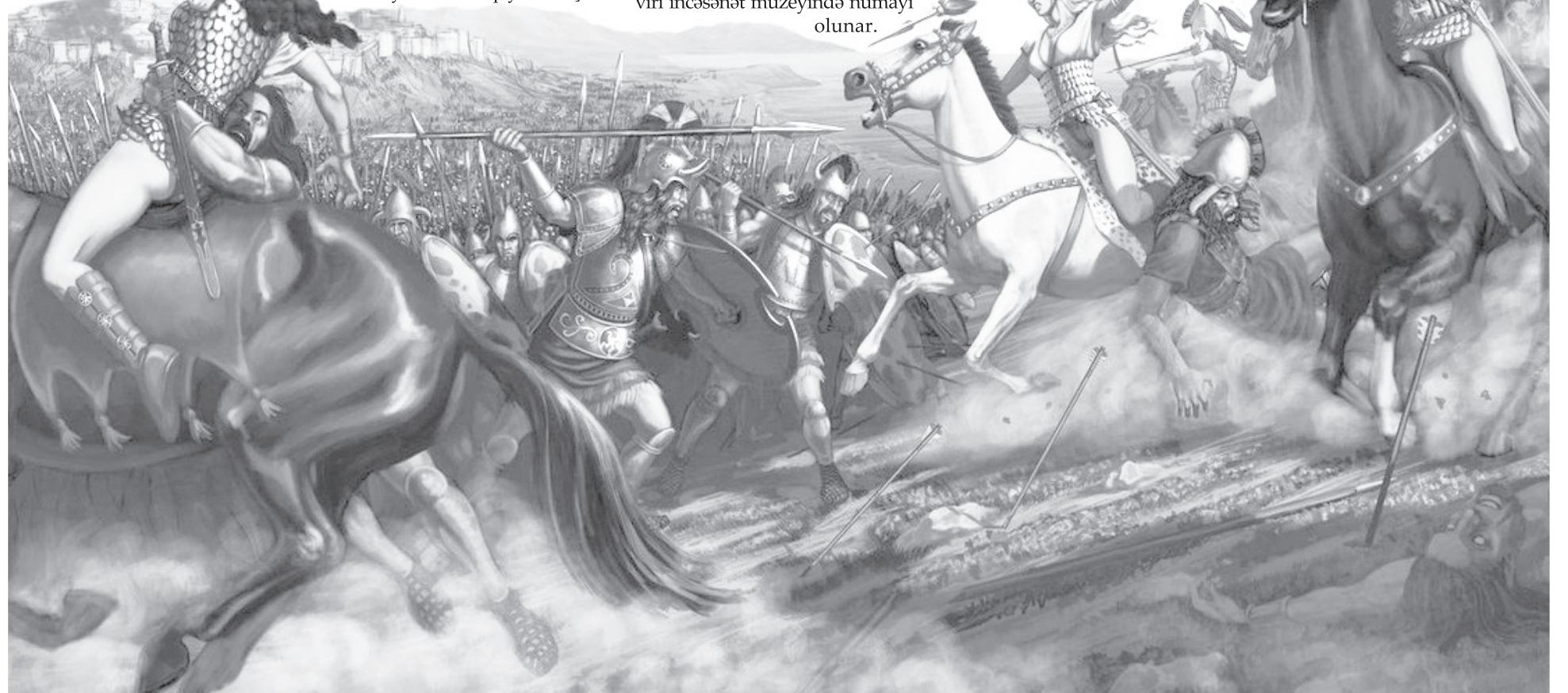
bir cavab

Şliman 1870-ci ilin aprelində Hisarlıq təpəsində qazıntılara başlayır. O, qeyri-peşəkar tərzdə işləyirdi: təpəni necə gəldi qazır, arxeoloji qatları növbə ilə tədqiq etmirdi. Beləcə, Şliman həmin təpəni bünövrəsinə kimi, materialdakı qayalara, qədim şəhərin özünə çatana kimi qazdırır. İlk tapdığı kiçik bir qəsəbə olur.

Arxeoloq, daha doğrusu, xəzinə ovçusu elə bilir ki, bu əşyaları basdırmağı, məğlub olacağından qorxan çar Priam özü tapşırıb. Şliman tapıntıları götürüb ölkədən çıxır. Türkiyə hökuməti buna görə onu məhkəməyə verir. Arxeoloq məhkəmənin kəşfiyi cəriməni ödəyir, amma xəzinəni qaytarmır. O sonralar da dəfələrlə Troyaya gəlib qazıntı aparmış, başqa əşyalar, o cümlədən əfqan lazuritindən düzələn daş baltalar tapmışdı. Həmin əşyalar Troyanın Asiya ölkələri ilə aktiv ticarət əlaqələrinin sübutu idi. Şliman öz işindən razı qalmışdı, çünki qədim Troyanın reallığına dair ortaya sübutlar qoya bilmişdi.

Peşəkar arxeoloqlar isə ona inanmır, hələ üstəlik Şlimanı səliqəsiz qazıntılarla sonrakı tarixi layları dağıtmaqda ittiham edirlər. Onlar bu fikirdə idilər ki, Şliman xəzinə tapdığını uydurur, müxtəlif yerlərdə, müxtəlif zamanlarda tapılan əşyaların bir mənbəyə aid olduğunu yalandan deyir. Xəzinəni Avropa muzeyləri qəbul etmək istəmirdi və arxeoloq məcbur qalıb onları Berlin şəhər muzeyinə hədiyyə edir.

1945-ci ildə həmin xəzinəni də müharibə qəniməti kimi Sovet İttifaqına aparırlar, 1996-cı ildə isə Şlimanın tapıntıları Puşkin adına təsviri incəsənət muzeyində nümayiş olunur.

Bir cümlədən ibarət roman mükafat aldı

Irland yazıçısı Mayk Makkormekin cəmi bir cümlədən ibarət olan "Günəş kəməri" ("Solar Bones") adlı romanı Qoldsmıt mükafatına layiq görüldü. 233 səhifəlik roman bir müddət əvvəl ölüb-dirilmiş Markus Konuey adlı mühəndisdən bəhs edir. Münsiflər heyətinin üzvü Bleyk Morrisonun sözlərinə görə, yazıçı qeyri-adi vasitə, yəni bir cümlə ilə adı fəhlənin həyatını təsvir edib. O, deyib: "Makkormek siyasət, ailə, incəsənət, nikah, sağlamlıq, vətəndaşlıq borcu və ekologiya problemlərinə bir cümlədə ifadə edilmiş tutarlı nəsrə toxunub".

51 yaşlı yazıçı Makkormek bu əsərinə görə dəyəri 10 min funt sterlinq (21 231 AZN) olan Qoldsmıt mükafatına layiq görüldü. 2013-cü ildə təsis edilmiş Qoldsmıt İnstitutunun mükafatına Makkormekdən əvvəl iki irland yazıçı da layiq görülmüşdü. "Oxucular ağıllıdır və eksperimentlərə hazırdır", - deyən Makkormek, nəşriyyatları daha çox eksperimental müəlliflərə diqqət yetirməyə çağırıb.

ABS-da son prezident seçkilərinə, məşhur yazıçı və incəsənət adamlarının reaksiyaları vaxtaşırı mətbuatın gündəminə gəlir. Seçkidə məğlub olan Hillari Klintonun tərəfdarlarından bəziləri məğlubiyyətə cılız şəkildə, bəziləri isə daha sakit reaksiya verərək uğursuzluqdan nəticə çıxarmağa çağırırlar. Onlardan biri - aktrisa Cenifer Lourens bu mövzunu əhatə edən esse yazıb. O, həmvətənlərini ölkənin müqəddəratını dərinə düşünməyə və Klintonun uduzmasına görə başqalarını günahlandırmaqdan çəkinməyə çağırır. "Mən pozitiv düşüncənin və ölkəmizdəki demokratiyanı dəstəkləməyin tərəfdarıyam. Küçələrə çıxıb etiraz etməkdənsə, oturub bundan sonra edəcəklərinizi fikirləşin. Keçmiş dəyişmək mümkün deyil," - deyərək Lourens sözlərinə əlavə edib.

Essədə müəllif daha çox qadınlara yer ayırıb. O, deyib ki, qadınlar daha artıq çalışmalıdırlar ki, sözləri eşidilsin və ciddi qəbul edilsin.

"Qızıl Qlobus" mükafatının laureatı olan Lourens deyib ki, kədərimiz nə qədər böyük olsa da, həyat inkişafa doğru davam edir.

Məşhur aktrisa esse yazdı

Buninin şərəfinə "Bunino" kəndi

Bu günlərdə Rusiyanın Stanovlyansk rayonundakı Telegin yaşayış məntəqəsinin kəndlərindən birinə məşhur rus yazıçısı, ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı İvan Buninin adının verilməsi haqqında qətnamə imzalanıb. Kənd, vilayət sovetliyinin qərarı ilə 2016-cı ilin iyun ayında yaradılıb. Bu ilin oktyabr ayında - yazıçının doğum günündə bir qrup kənd sakini kəndin Bunino adlandırılması xahişi ilə deputatlara müraciət edib. Qeyd edək ki, əvvəlcə kəndə Annenkovo adı verilmiş və əhali bu adı unudub və kəndi Bunino adlandırmağa başlayıb. Artıq kəndin Bunino adının rəsmiləşdirilməsi üçün sənədlər müvafiq orqanlara təqdim edilib.

İvan Bunin 10 oktyabr, 1870-ci ildə Voronejdə, köklü zadəgan ailəsində anadan olub. Sonra ailəsi ilə indiki Stanovlyansk rayonunun Lipetsk vilayətinə köçüb. Hal-hazırda Lipetskdə küçələrin biri Buninin adını daşıyır. 2000-ci ildə isə Lipetskdəki Yelets Dövlət Pedaqoji İnstitutuna yazıçının adı verilib.

Britaniyalı yazıçı Coan Rouling bu günlərdə keçirdiyi mətbuat konfransında "Fantastik vəhşilər və onların yaşayış yeri" adlı kitabı əsasında çəkiləcək film haqqında danışdı. Onun sözlərinə görə, tamaşaçılar bu filmə potterianlar çəkilmiş personajları görə biləcəklər. Filmin qəhrəmanı gənc Albus Dambldordur. Yazıçının sözlərinə görə, yeni filmə Xoqvartsın gələcək direktoru Dambldorun şəxsi həyatından daha geniş bəhs ediləcək. Filmə dair ipucu verən yazıçı əlavə edib ki, tamaşaçı bu dəfə daha gənc və çox narahat insan olan Dambldoru görəəcək. "Fantastik vəhşilər və onların yaşayış yeri" filminin ikinci hissəsində çəkiləcək üçün məşhur Hollivud ulduzu Conni Depp də dəvət olunub.

Mətbuat konfransı ilə bərabər yazıçı, "Fantastik vəhşilər və onların yaşayış yeri" adlı filmin birinci hissəsinin premyerasında da iştirak edib. Premyera Nyu-Yorkun Linkoln Mərkəzində keçirilib. Təqdimat mərasimində filmin rejissoru Devid Yeyts, baş rolun ifaçısı Endi Redmeyn və filmin yaradıcı heyəti iştirak edib. Məşhur aktrisalar Bonni Rayt və Evanna Linç də premyeraya qatılanlar arasında olub. Qeyd edək ki, filmi "Warner Bros." kinoproduksiyası ekranlaşdırıb.

Roulingin əsəri əsasında daha bir film

Dissident yazıçının qəbri 75 il sonra tapıldı

Indiyə qədər harada dəfn edildiyi bilinməyən məşhur yazıçı və şair Daniil Harmsın qəbrini ölümündən düz 75 il sonra Sankt-Peterburq alimləri aşkara çıxarıblar. Uzun araşdırmadan sonra alimlər yazıçının Piskaryov qəbristanlığında dəfn edildiyi qənaətinə gəliblər.

Mütəxəssislərdən biri deyib ki, onlar əvvəlcə 1942-ci ildə vəfat edənlərin qəbrinin hara köçürülməsi barədə araşdırma aparıblar. Araşdırmanın xeyli vaxt apardığını vurğulayan alim deyib: "Qəbiristanlığın arxiv sənədləri ilə tanış olduqdan sonra Harmsın məzarını tapa bildik. Hal-hazırda qəbirüstü abidənin qoyulması məsələsi müzakirə edilir".

Qeyd edək ki, 1941-ci ildə həbs edilib "Krestni" təcridxanasına salınan Daniil Harms (Yuvaçev) 1942-ci ildə Leninqradda vəfat edib. O, həbsxana xəstəxanasının psixiatriya bölməsində dünyasını dəyişib.

Hazırladı:
NARINGÜL